

अध्याय - एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

असल स्वास्थ्य नै मानिसको धन हो । व्यक्तिलाई समाजमा स्वास्थ्य जिवनयापन गर्नका लागि ज्ञान, सिप, अनुभवहरु प्रदान गर्ने एक मात्र विषय स्वास्थ्य शिक्षालाई लिइन्छ । स्वास्थ्य शिक्षाका माध्यमद्वारा नै व्यक्ति स्वस्थ र सुखी जिवनयापन गर्न सक्षम हुन्छ । स्वस्थ शिक्षाको अभावमा मानिसहरुमा विभिन्न किसिमका समस्याहरुले विकराल रुपमा जरो गाड्दै गइरहेको अवस्था छ । यस्तै समस्याहरु मध्य जनसङ्ख्या वृद्धि पनि एक प्रमुख समस्या हो । जनसङ्ख्या वृद्धि हुनुको मुख्य कारक तत्व भनेको मानिसमा गर्भनिरोधनको साधनको प्रमुख प्रयोग सम्बन्धी र प्रजनन स्वास्थ्यको बारेमा सहि ज्ञान नहुनु हो ।

वर्तमान समयमा विश्वको कुल जनसङ्ख्या ६.६ बिलियनको हाराहारीमा पुगिसकेको छ भने १.०८% (२०१९) प्रति वर्ष रहेको छ । त्यसै गरी विश्वमा प्रति महिला प्रजनन दर औसतमा २.५ र कोरा जन्मदर (CBR) प्रति हजार २.५ रहेको छ भने विकासउन्मुख देशहरुमा यो क्रमश २.९ प्रति महिला र ३० प्रति हजारको रहेको छ । जनसङ्ख्याको यस प्रकारको तिब्र वृद्धिदर नियन्त्रण गर्नको लागि प्रभावकारी मानिएको गर्भनिरोधनका साधनहरुको प्रयोगकर्ताको दर भने समग्र विश्वमा ६३% रहेको छ भने ६१% मात्र रहेको छ । त्यसै गरी वर्तमान विश्वमा करिब १०-१५ करोड हाराहारीमा अव्यवस्थित गर्भधारण हुने गरेको छ जसका कारणले गर्दा प्रति दिन मिनेटमा २ आमाको गर्भ अवस्था र सुत्केरी सम्बन्धी जटिलताको कारणले मृत्यु हुने गरेको छ (www.google.com) ।

नेपालको सन्दर्भमा कुरा गर्दा नेपालको जनसङ्ख्याको कुरा गर्दा नेपालको जनसङ्ख्या २०६८ मा कुल जनसंख्या २, ६४, ९८, ५०४ थियो भने जसमा पुरुषको जनसंख्या १,२८, ४९, ०४१ रहेको छ भने महिलाको जनसंख्या १,३६, ४५, ४६३ रहेको छ । औसत वार्षिक जनसंख्या वृद्धि दर १.३५ रहेको छ । यहि दरमा जनसंख्या वृद्धि हुदै जाने हो भने अबको ५१ वर्षमा दोब्बर हुने अनुमान गरिएको छ । उक्त जनगणना अनुसार सबै भन्दा बढी जनसंख्या काठमाडौं र त्यसपछि मोरङमा र सबैभन्दा कम जनसंख्या मनाङमा रहेको थियो (केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८) यस्तो जनसंख्या वृद्धिलाई समयमा नै नियन्त्रण

गर्नुपर्छ जस्का लागि परिवारको योजना बनाउन आवश्यक देखिन्छ । परिवारको योजना निर्माणको लागि परिवार नियोजनका साधनहरुको बारेमा सम्पूर्ण व्यक्तिहरुलाई जानकारी गराई दम्पतिले यि साधनहरुको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

नेपालमा सर्वप्रथम सन १९५६ मा नेपाल चिकित्सक संघले अनौपचारिक रूपमा परिवार नियोजन कार्यक्रम सम्वन्धी कार्यक्रम चलाएको छ । त्यसपछि सन् १९५८ मा गैर सहकारी सस्थाको रूपमा नेपाल परिवार नियोजन संघको स्थापना भयो जुन संस्थाले काठमाडौं उपत्यका भित्र परिवार नियोजन सम्वन्धी चेतनामुलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्यो । देशमा भईरहेको उच्च जनसंख्या वृद्धिदरले भविष्यमा पार्न सक्ने प्रभावलाई दृष्टिगत गरी नेपाल सरकारले तेस्रो पञ्चवर्षीय योजना (१९६५-७०) मा परिवार नियोजनको कार्यक्रम विस्तार गर्न निति तय गरी सन् १९६८ को नोभेम्बरमा परिवार नियोजन तथा मातृशिशु कल्याण बोर्ड (FP / MCH Board) गठन भयो ।

परिवार नियोजनले परिवार संख्यालाई सिमित राख्ने अर्थ दिइन्छ । सुरुमा यो कार्यक्रम आउँदा यसलाई सिमित दायरा भित्र मात्रै राख्ने गरियो । त्यसैले परिवार नियोजन कार्यक्रम पहिला सामान्य तथा गर्भनिरोध विधिहरुमा मात्र सिमित थियो । परिवार नियोजनको खास अर्थ परिवार योजना थियो । विश्व स्वास्थ्य संगठनको प्राविधिक कमिटिले परिवार नियोजनलाई यसरी परिभाषित गरेको छ । “परिवार योजना भन्नाले परिवारको स्वास्थ्य र कल्याणलाई प्रबधन गर्न र मुलुकको सामाजिक विकासमा प्रभावकारी योगदान दिने लक्ष्यले व्यक्ति र दम्पतीको ज्ञान, अभिवृद्धी र जिम्मेवारीपूर्ण निर्णयको आधारमा स्वेच्छिक रूपमा अपनाएको सोचाई र जिवीकाको माध्यम हो ।” परिवार नियोजनलाई गर्भ नियन्त्रणको पर्यायवाचीको रूपमा हेर्ने गरेको छ ।

परिवार नियोजनका एउटा खण्ड वा भागको रूपमा भने गर्भ नियन्त्रणलाई लिन सकिन्छ । गर्भ नियन्त्रणका लागि परिवार नियोजनका साधनहरुको आवश्यकता पर्दछ वा त्यससँग सम्वन्धित ज्ञान वा जानकारी चाहिन्छ । परिवार नियोजनका साधनहरुलाई विभिन्न प्रकारमा वर्गिकरण गरिएको छ । ती प्राकृतिक र कृत्रिम स्थायी र अस्थायी हुन । प्राकृतिकमा क्यालेण्डर र विथड्रल (वाहिर निस्कासन विधि) पर्दछ भने कृत्रिम साधन अर्न्तगत पर्ने स्थायि भित्र पनि महिलाका लागि ल्याप्रोस्कोपी र मिनिल्याप पर्दछन भने पुरुषहरुको लागि

भ्याक्सेटोमी हो । यि विधिहरु जानलाई सन्तानको आवश्यकता वा चाहना पुगीसकेको हुन्छ । उसको लागि मात्र उपयोगी एवम् प्रभावकारी हुन्छ ।

त्यसैगरी परिवार नियोजनका साधनहरु भित्र पर्ने अस्थायी परिवार नियोजनका साधन भन्नाले बैवाहिक वा अबैवाहिक महिला वा पुरुषको यौन क्रिया गर्दा सन्तान उत्पादन गर्ने क्रममा छोटो समयको लागि प्रयोग गरिने साधनलाई बुझाउँद । जुन आवश्यक पर्दा प्रयोगमा ल्याउन सकिने र आवश्यक नपरेको वेला प्रयोग गर्नु नपर्ने साधन हो । यस्ता साधनहरु धेरै महिलाले प्रयोग गर्ने गरेका छन्, भने केही मात्र पुरुषहरुका लागि बनेका छन् । जस अर्न्तगत महिलाले प्रयोग गर्ने अस्थायि परिवार नियोजनका साधनहरुमा पिल्स, कपर्टी, नरप्लाण्ट, तिनमहिने सुई, फेमीडोम, महिला कण्डम, कमल चक्की पर्दछन् भने पुरुषले प्रयोग गर्ने साधनमा कण्डम र गोसिपल जस्ता साधनलाई लिएता पनि हाल नेपालमा कण्डम मात्र प्रयोगमा ल्याएको पाईन्छ । पुरुषले प्रयोग गर्ने साधन कण्डम सर्वसुलभ र सितैमा पनि नेपाल सरकारले बाड्ने साधनको रुपमा यसलाई लिन सकिन्छ । यो एकदम सजिलो र भरपर्दो र एचआईभि / एड्स तथा विभिन्न खालका यौन रोगहरुबाट बचाउन एवम् एक व्यक्तिबाट अर्कोमा सर्नबाट रोक्ने काम गर्दछ । पुरुषले प्रयोग गर्ने अर्को साधन गोसिपल पुरुषले खाने चक्की हो तर यो चिनमा उत्पादन भएपनि नेपालमा उपलब्ध छैन यसलाई गर्भ निरोधकको काम गर्दछ । गर्भनिरोध भन्नाले महिलाहरुलाई अनिश्चित सन्तान जन्माउन रोकथाम गर्छ । इच्छित सन्तान जन्माउनु, उचित जन्मान्तर अपनाउनु र परिवारमा बच्चाहरुको संख्या सिमित गर्ने उद्देश्य प्राप्त गराउने अभ्यास हो (महर्जन, २०६९) ।

महिला पुरुष सँगै बसेर गर्भनिरोधका साधन प्रयोग नगर्नेमा ३७.९%, पिलान प्रयोग गर्ने ५७%, आई.यू.सिडि प्रयोग गर्ने १.६%, नरप्लाण्ट प्रयोग गर्ने १.४%, सुई प्रयोग गर्ने ९.२%, महिला बन्ध्याकरण गर्ने १६.७%, पुरुष बन्ध्याकरण ९.३% समय तालिका अनुसार संयमता गर्ने, १.६% निकासित विधि प्रयोग गर्ने ७.५% रहेको छ (NHDS 2011) । डिपोप्रोभेराको प्रभावकारीता ९७ प्रतिशत रहेका छन् । CPR को अन्य विधि प्रयोग गर्ने ४५ प्रतिशत, कण्डम प्रयोग गर्ने ३७ प्रतिशत पिल्स प्रयोग गर्ने ३१ प्रतिशत डिपो सुई प्रयोग गर्ने ७६ प्रतिशत, आई.यू.सिडी प्रयोग गर्ने २५ प्रतिशत, इम्प्लाण्ट प्रयोग गर्ने २४ प्रतिशत,

स्थायी बन्ध्याकरण गराउने २५.७ प्रतिशत रहको छ (DOHS, Annual Report 2072/2073)।

त्यसै गरी महिलाले प्रयोग गर्ने पिल्स चक्की खानुपर्ने हर्मोनल चक्की हो । यसले एक महिना सम्मको लागि गर्भधारण हुन रोक्दछ । यसको प्रभावकारीता ९९.७% रहेको छ । त्यसै गरी तीन महिने सुई वा डिपोप्रोभेरा पनि एक पटक लगाएको सुइले तिन महिना सम्मको लागि गर्भधारण हुनबाट रोक्दछ । यो महिना वारी भएको ७ दिन र गर्भपतन वा सुत्केरी भएको ७ हप्ता भित्र लगाई सक्नुपर्छ । यसको प्रभावकारीता ९७% रहेको छ । त्यसैगरी नरप्लाण्ट महिलाको पाखुरामा राख्ने हर्मोनल सुइराहरु हुन जसलाई दक्ष प्राविधिकले सानो अप्रेसन गरी राखेपछि ७ वर्ष सम्मको लागि जन्मान्तर राख्ने गर्दछ । हाल Implant आएको हुदा यसले ५ वर्ष सम्म मात्र काम गर्दछ । र यसको प्रभावकारीता ९९.३% रहेको छ । भने कपटी वा आई.यु.सि.डी एउटा तामाको टि आकारको भरपर्दो अस्थायी साधन हो । जुन तालिम प्राप्त स्वास्थ्य कार्यकर्ताले प्लास्टिकको नलीको सहायताले महिलाको पाठेघरमा राखिदिएपछि १२ वर्ष सम्म गर्भ हुनबाट रोक्दछ । त्यसै गरी फेमिडोम वा महिला कण्डम जुन यौन सम्पर्कको वेला महिलाले प्रयोग गर्ने गर्दछन यसले पनि एड्स तथा अन्य यौन प्रसारित रोगबाट बचाउने भएता पनि जहातही नपाइने र प्रयोग गर्ने भन्नुभटिलो मान्ने भएकोले खासै प्रयोगमा आएको पाईदैन (मुकेश, २०७२ अ.न.मी दिग्दर्शन) ।

यसरी नेपालमा वर्तमान समयमा परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्ने विभिन्न प्रतिशतलाई NDHS 2016 को डाटा अनुसार निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ । परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोग गर्नेमा ४३ प्रतिशत, परम्परागत विधि प्रयोग गर्नेमा १० प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी महिला स्थायी बन्ध्याकरण गराउने १५ प्रतिशत, सुई प्रयोग गर्नेमा ९%, पुरुष स्थायी बन्ध्याकरण गराउने ७%, पिल्स प्रयोग गर्ने महिला ५%, इम्प्लाण्ट प्रयोग गर्ने ३ प्रतिशत, पुरुष कण्डम प्रयोग गर्ने ४% र आई.यु.सि.डी प्रयोग गर्ने १% रहेको छ ।

नेपालको प्रजनन दरलाई हेर्ने हो भने वि.स.२०४९ को जनगणना अनुसार ५.७% थियो । त्यसै गरी २०५८ को जनगणना अनुसार ४.१ प्रतिशत रहेको थियो भने २०६८ को

जनगणना अनुसार २.६% भएता पनि नेपालमा अहिले प्रजनन दर प्रतिस्थापन तहमा नपुग्नुमा परिवार नियोजनको साधन उचित प्रयोग नहुनु नै हो ।

जनसंख्याको आकार र वृद्धिदरलाई समयमै व्यवस्थित गर्ने वा नियन्त्रण गर्न सकिएन भने उपलब्ध स्रोत, साधन र जनसंख्या विचमा व्यापक अन्तर देखा पर्न गई भविष्यमा मानवजातिकै अस्तित्व रक्षाको लागि ठुलो चुनौती बन्न सक्छ । त्यसैले यस समस्यालाई व्यवस्थित ढंगले समाधान गर्नको लागि परिवार नियोजनका साधनहरू व्यवस्थित दरले प्रयोग गर्ने हो भने जनसंख्या वृद्धिदर मातृ तथा शिशुमृत्युदर कम गर्न, आमा तथा शिशुको स्वास्थ्य सुदृढ बनाउन, जन्मातराल कायम राख्न मातृरुणतादरलाई न्यून गर्न, पारिवारिक जिवन स्तरलाई उच्च बनाउन तथा आर्थिक सामाजिक क्षेत्रको विकासमा परिवर्तन ल्याउन ठुलो भुमिका खेल्दछ । यसै कारणले गर्दा मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष स्वास्थ्य शिक्षा विषय (५९८) को आंशिक पाठ्यक्रम पुरा गर्न समुदायमा विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी अध्ययन गर्ने जमर्को गरेको छु ।

१.२ समस्याको कथन

चारजात छत्तिस वर्णको साभ्रा फुलबारी नेपाल एकै जैविक एवम् भौगोलिक तथा जातिय विविधता भएको देश हो । यहाँका अधिकांश जनता निरक्षर छन् त्यस्तै अधिकांश मनिसहरू गरिबीको रेखामुनी रहेका छन् भने यहाँ विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म, संस्कृति, मुख्य मान्यता, रितीथिती आदी रहेका छन् । तसर्थ यस्ता सांस्कृतिकहरूमा विभिन्न किसिमका कुसंस्कार, कु-संस्कृति, अन्धविश्वासहरू पनि रहेका छन् । जसले देशको जनसंख्यामा प्रतिकूल असर पार्दछन् । सानै उमेरमा विवाह गरिदिने, छोराको महत्वले गर्दा धेरै सन्तानको जन्म दिन्छन्, गर्भ निरोधका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी उचित ज्ञान हुँदैन जसले गर्दा उनिहरूको परिवारको आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक उन्नति हुँदैन साथै स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पुग्न गई मृत्यु समेत हुनेगर्दछ ।

हाम्रो देशको जनसंख्या २०६८ को जनगणना अनुसार २.६% दरले वृद्धि भइरहेको पाईन्छ । जसको कारण जनताहरूमा आधारभुत आवश्यकता (गाँस, वास, कपास) समेत जुटाउन गाह्रो भएको अवस्था सृजना भइरहेको । जसको कारणले गर्दा, गरिबी, खाद्यन्नमा

कमि, बेरोजगारी समस्या शिक्षा, स्वास्थ्य स्थितिमा समस्या देखापर्ने, दक्ष तथा उत्पादनशिल जनशक्ति उत्पादन हुँदैन । व्यक्तिमा विवाहको उपयुक्त उमेर प्रजनन स्वास्थ्य गर्भनिरोधका साधनको प्रयोगको बारेमा जानकारी तथा शिक्षाको कमिले गर्दा धेरै जसो महिलाहरूको अनिच्छुक गर्भधारण जन्मान्तराल कायम राख्न नसक्नु, आमा तथा शिशुको स्वास्थ्यमा जोखिम पर्नु, परिवारको जिवनस्तर उच्च नहुने आदि जस्ता समस्या पैदाहुनाले गर्दा हाम्रो जिवनशैलीमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले परिवारनियोजनका साधनहरूको प्रयोगको अवस्था बारे बुझ्नु विशेषतः समुदायमा विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी मैले सुनसरी जिल्लाको इटहरी न.पा. अर्न्तगत पकली वडा नं २० को मुश्लिम टोलमा रहेको समुदायमा विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान व्यवहार साथै समस्याको पहिचान गर्ने उद्देश्यले यो विषयलाई छानेको हु ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

पकली वडा नं २० को मुश्लिम टोलमा विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग सम्बन्धी अध्ययन गर्नु हो । त्यसै गरी यस अध्ययनका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न अनुसार छन :

- क) विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान पत्ता लगाउने ।
- ख) परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग सम्बन्धी लेखाजोखा गर्ने ।
- ग) परिवार नियोजनको साधन प्रयोगको समस्या पहिचान गर्ने ।

१.४ अनुसन्धान प्रश्न

यस अध्ययनका अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू निम्न अनुसार रहेका छन:

- क) विवाहित दम्पतीहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको ज्ञानको अवस्था कस्तो छ ?
- ख) विवाहित दम्पतीहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ?
- ग) परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग नगर्नुका कारणहरू के-के हुन सक्छन् ?

१.५ अध्ययनको महत्व

सामाजिक रुढीवादी, अन्धक परम्परा, लैंगिक विभेद, असुरक्षित यौन व्यापार, गर्भपतन अधिकांश मातृशिशु मृत्युदर (MMR) जकडिएको छ । त्यसैले हाम्रो जस्तो राष्ट्रमा स्वास्थ्य शिक्षा अपरिहार्य विशेष शिक्षा भएको छ । यस अध्ययनको प्रमुख महत्व समुदायको प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनहरूको प्रयोगको अध्ययनका साथै जनसंख्या वृद्धिदरलाई हल गर्न यथेष्ट सहयोग पुऱ्याएको छ भन्न सक्छौं जस्तै:

- क) प्रजनन, स्वास्थ्य र गर्भनिरोधको साधनको प्रयोगको सम्बन्धमा सकारात्मक सोचको निर्माण गरी सुखी तथा गुणस्तरीय दाम्पत्य जीवनयापन गर्भनिरोधका साधनको प्रयोग सम्बन्धी देखिएका समस्याको समाधान गर्न सक्नेछ ।
- ख) गर्भ निरोधको साधनको प्रयोग सम्बन्धी देखिएका समस्याको समाधान गर्नेछ ।
- ग) प्रजनन स्वास्थ्य तथा गर्भनिरोधको साधनको प्रयोगको क्षेत्रमा कार्यगर्ने अस्पताल, क्लिनिक, NGO, INGO जस्ता संस्थाहरूलाई स्वास्थ्य कार्यक्रम संचालनको लागि र स्वास्थ्य सम्बन्धी अनुसन्धानको लागि द्वितिय तथ्याङ्कको रूपमा प्रयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ ।
- घ) यस अध्ययनपछि गरिने चेतनात्मक कार्यक्रमबबबाट त्यो समुदायका प्रजनन, उमेरका विवाहित महिलाहरूले परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग सम्बन्धी सहि जानकारी प्राप्त गरेर आफ्नो आर्थिक, सामाजिक, पारिवारिक र स्वास्थ्य स्थितीमा सुधाल ल्याई सुखमय जिवनयापन गर्न सक्षम हुनेछन् ।

१.६ अध्ययनको सिमाङ्कन

यस अनुसन्धान कार्यलाई सफल र परिमाणमुखी बनाउका लागि निम्न लिखित सिमा निर्धारण गरिएको छ ।

- क) यो अध्ययन इटहरी न.पा. स्थित पकली २० को मुस्लिम समुदायका १५० घरधुरीमध्ये ४० परिवारका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूलाई मात्र समेटेको छ ।

ख) यस अध्ययनमा गर्भनिरोधक साधनको प्रयोग सम्बन्धी समस्या मात्र अध्ययनले समेटिएको छ ।

ग) प्रस्तुत अध्ययन सिमीतस्रोत, साधन र समय भित्र रही तयार गरिएको छ ।

१.७ प्रयोग भएका शब्दावली अर्थ

स्वास्थ्य:

रोग र दुर्भतबाट मात्र मुक्त नभई पूर्णतया शारिरीक, मानसिक तथा सामाजिक तवरले पूर्ण स्वास्थ्य स्थिति उत्पन्न हुनु हो (WHO 1948)।

परिवार नियोजन:

दम्पतीको इच्छा र चाहना अनुसार परिवारको आकार दायाँका साथै परिवार व्यक्ति र आफ्नो स्वास्थ्य स्तर वृद्धि गर्न दिइने ज्ञान, धारणा र स्वेच्छिक छनौट प्रक्रिया आदी कुराका कारणले सामाजिक विकासको अवधारणा ल्याई राष्ट्र विकासको प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउने हेतुले तयार पारेको कार्यक्रम नै परिवार नियोजन हो ।

गर्भनिरोधक साधन भन्नाले दुई दम्पतीले इच्छा अनुसार परिवारलाई व्यवस्थित आकारलाई सिमित गर्नको लागि प्रयोग गरिने जन्म नियन्त्रणका प्रत्यक्ष विधीलाई गर्भनिरोधक साधन भनिन्छ ।

प्रजनन स्वास्थ्य :

रोग तथा दुर्भलताबाट मुक्ति हुनुमात्र नभई प्रजनन प्रणाली तथा यसका कार्य र प्रक्रियाहरुमा समेत शारिरीक मानसिक तथा सामाजिक रुपमा पूर्ण स्वस्थ्यताको आवश्यकलाई प्रजनन स्वास्थ्य भनिन्छ ।

मातृशिशु स्वास्थ्य :

गर्भवती, सुत्केरी, दुध खुवाइरहेकी आमा र पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुको स्वास्थ्यलाई राम्रो बनाउने उद्देश्यले गरिने सेवालाई मातृशिशु स्वास्थ्य सेवा भनिन्छ ।

विवाह

विवाह भन्नाले प्रजनन उमेर पुगेका केटाकेटीहरूलाई दाम्पतिय जीवनको लागि मान्यता प्रदान गर्ने एक सामाजिक साथै कानुनी उपाय पनि हो ।

वर्णणात्मक ढाँचा

तथ्याङ्कलाई जस्ताकोतस्तै व्याख्या गर्ने प्रक्रिया ।

जन्म नियन्त्रण

पुरुष र स्त्रीको बीचमा हुने यौन सम्पर्क पश्चात भ्रुणको विकास भई शिशु जन्मने प्रक्रिया रोक्ने ।

अध्याय - दुई

सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन र धारणात्मक संरचना

२.१ सैदान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन

अध्ययन कार्यलाई परिमाणमुखी र पेचिलो बनाउनका लागि अध्ययन कार्यको आधार तय गर्नको लागि साहित्यको पुनरावलोकन गरिन्छ। यस अध्यायमा अनुसन्धान शिर्षक सँग सम्बन्धित विभिन्न पाठ्यपुस्तक, जर्नल, अनुसन्धान प्रतिवेदन लगायत अन्य अप्रकाशित अभिलेखहरूको पुनरावलोकन गरिने छ। यो प्रस्ताव तयार गर्दा पुनरावलोकन गरिएका अभिलेखहरूलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

सामान्य बोलचालको भाषामा परिवार नियोजनलाई जनसंख्या नियन्त्रण गर्ने साधनको रूपमा सङ्कुचित दृष्टिकोणबाट हेर्ने गरिन्छ। संकुचित दृष्टिकोण अनुसार परिवार नियोजनको अर्थ सन्तानको जन्मदर नियन्त्रण गर्नु अथवा गर्भ निरोध गर्नु भन्ने हुन्छ। परिवार नियोजनको उपयुक्त धारणा वर्तमान समयमा उपयुक्त देखिदैन वर्तमान समयमा परिवार नियोजनलाई व्यापक अर्थमा लिईन्छ। व्यापक अर्थमा परिवार नियोजनको सल्लामा परिवार योजना भन्ने शब्द प्रयोग गरेर व्याख्या गरेको पाईन्छ। जस अनुसार परिवार नियोजन (योजना) को अर्थ अविवेकपूर्ण मातृत्वमा रोका लगाउन तथा निसन्तान दम्पतीलाई पनि आवश्यक सरसल्लाह तथा सेवा उपलब्ध गराएर सन्तानयुक्त बनाउने प्रयास गर्नु हो। यस कारण परिवार नियोजन भनेको दम्पतीले चाहेको वेलामा आफ्नो इच्छा अनुसारको संख्यामा सन्तान जन्माउनु एउटा शिशु र अर्को शिशु विचको उचित जन्मान्तर राख्नु, निसन्तान दम्पतीलाई सन्तानयुक्त बनाउन आवश्यक सरसल्लाह तथा सेवा उपलब्ध गराउनु, यौन शिक्षाका बारेमा आवश्यक शिक्षा दिनु, प्रजनन प्रणालि सम्बन्धि रोगको उपचार गर्नु, आफुलाई सन्तानको इच्छा नभएसम्म जन्म नियन्त्रणका अस्थायि उपायहरू अपनाउनु, मातृशिशु स्वास्थ्यको हेरचाह गर्न, उपयुक्त समयमा विवाह गर्नु आदि कुराहरू पर्दछन्।

विश्व स्वास्थ्य संगठनले दिएको परिभाषा अनुसार “परिवार योजना भन्नाले परिवारको स्वास्थ्य र कल्याणलाई प्रवर्द्धन गर्न र मुलुकको सामाजिक विकासमा प्रभावकारी

योगदान दिने लक्ष्यले व्यक्ति र दम्पतिको ज्ञान, अभिवृत्ति र जिम्मेवारी पूर्ण विर्णयको आधारमा स्वेच्छिक रूपमा अपनाएको सोचाई जिवीकाको माध्यम हो । ”

शुरु शुरुमा नेपालको परिवार नियोजन कार्यक्रमले धेरै बाधा अड्चनहरूको सामाना गर्नुपयो । जतिखेर पुरुषहरूको परिवार नियोजनको कार्यक्रममा कम सहभागिता थियो । परिवार नियोजनको लक्ष्य प्राप्त गर्न पुरुषको समान सहभागिता हुनु जरुरी रहेको थियो । जे भएता पनि २८ प्रतिशत पुरुष र ७२ प्रतिशत महिलाहरू प्रयोगकर्ता थिए जतिखेर पुरुषहरूमा पनि यसको उपयोगिता सम्बन्धमा सन्देश पूर्याउनु अत्यावश्यक रहेको थियो (पाठक २००२) ।

नेपाली समाजमा महिलाहरूले छिटो भन्दा छिटो सन्तान जन्माउन चाहन्छन् । विवाह एउटा सहवासमा लागि उपयुक्त वैज्ञानिक निकाय हो । परिवारको संरचना बलियो रूपमा पारिवारिक सम्बन्धमा वृहारीले छलफल गर्ने, आफ्नो लोग्नेसँग यौन विषयमा सन्तानको संख्या निर्धारण कुरा गर्न र आवश्यक छलफल गर्ने सम्भावना हुदैन (तुलाधर १९८९) ।

Thiruvallu War का अनुसार एउटा सुखी परिवारका लागि दुईवटा मात्र छोरा छोरी हुनुपर्दछ । जसमा एउटाले सङ्गीतको विणाको प्रतिनिधित्व गर्छ भने अर्काले बासुरीको प्रतिनिधित्व गर्दछ (जोशी २०६३) ।

परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नेका लागि यससँग सम्बन्धित शिक्षा गोष्ठीहरू, सञ्चार माध्यमबाट ज्ञानमुलक कार्यक्रम र आधारभुत सुचनाहरू प्रदान गर्ने माध्यमहरू गर्भ निरोधको प्रारम्भिक चरणका कार्यक्रमहरू हुन । यिनीहरूले चेतना बढाउने, गर्भनिरोध सम्बन्धि ज्ञान प्रदान गर्ने र जन्म निरोध गर्नका लागि र परिवारको चाहना अनुसार परिवारको आधार बनाउनका लागि सर्वप्रथम परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नका लागि उत्प्रेरणा जगाई वातावरण सिर्जना गर्दछ (महर्जन, २०६९) ।

ढकाल र कोइराला (२०६६) का अनुसार हिन्दु धर्म अनुसार हरेक कुरा ईश्वरको हातमा छ । ईश्वरले जे चाहयो त्यही हुन्छ भन्ने मान्यता छ । साथै धार्मिक दृष्टिकोण अनुसार परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग गर्नाले पाप लाग्छ भन्ने मान्यताका कारण पनि कम उमेरमा गर्भधारण गर्न बाध्य हुन्छन् । जति सन्तान भए पनि ईश्वरको बरदान

भन्ने चलन छ । यसरी परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग गरी आफ्नो इच्छा अनुसार सन्तान उत्पादन गर्न सकिने कुरा यथावत छ ।

शिक्षामा कम पहुच भएका महिलाहरुमा अन्य साधनको तुलनामा महिला अथवा पुरुष वन्ध्याकरण प्रक्रिया बढि प्रचलन छ । तर महिला जो उच्च शिक्षा प्राप्त गरेका छन् उनीहरु स्थायी विधिको तुलनामा अस्थायि किसिमका विधि प्रयोग गर्न रुचाउने गर्दछन् किनकी शिक्षामा महिलाको पहुचको आधारमा नै त्यही श्रीमानको गर्भ निरोधकको प्रयोगको निर्णय प्रक्रियामा मुख्य भुमिका रहन गर्दछ । जहाँ पुरुष महिलाको तुलनामा बढी शिक्षीत भएता पनि त्यहाँ बढी पुरुष वन्ध्याकरण वा अन्य साधन प्रयोग हुने गर्दछ (परिवार नियोजन संघ, २००९) ।

महिला पुरुष सँगै बसेर गर्भनिरोधका साधन प्रयोग नगर्नेमा ३७.९%, पिल्स प्रयोग गर्ने ५६ प्रतिशत, आई.यू.सिडी प्रयोग गर्ने १६ प्रतिशत, नरप्लाण्ट प्रयोग गर्ने १.४ प्रतिशत, सुई प्रयोग गर्ने ९.२ प्रतिशत, महिला वन्ध्याकरण गर्ने १६.६ प्रतिशत, पुरुष वन्ध्याकरण ९.३ प्रतिशत, समय तालिका अनुसार संयमता गर्ने १.६ प्रतिशत, निस्कासित विधी प्रयोग गर्ने ७.५ प्रतिशत रहेको छ (NHDS 2011) ।

डिपोप्रोभेराको प्रभावकारीता ९७ प्रतिशत रहेको छ । CPR को अन्य विधि प्रयोग गर्ने ४५ प्रतिशत, कण्डम प्रयोग गर्ने ३.६ प्रतिशत, पिल्स प्रयोग गर्ने ३.१ प्रतिशत, डिपो सुई प्रयोग गर्ने ७.६ प्रतिशत, आई.यू.सिडी प्रयोग गर्ने २.५ प्रतिशत, इम्प्लाण्ट प्रयोग गर्ने २.४ प्रतिशत, स्थायि वन्ध्याकरण गराउने २५.७ प्रतिशत रहेको छ (Dohs, Annual Report 2072/2073) ।

नेपालमा परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोग गर्नेमा ४३ प्रतिशत, परम्परागत विधि प्रयोग गर्नेमा १० प्रतिशत रहेका छ । त्यसै गरी महिला स्थायी वन्ध्याकरण गराउने १५ प्रतिशत, सुई प्रयोग गर्ने ९ प्रतिशत र पुरुष स्थायि वन्ध्याकरण गराउने ७ प्रतिशत, पिल्स प्रयोग गर्ने महिला ५ प्रतिशत, इम्प्लाण्ट प्रयोग गर्ने ३ प्रतिशत , पुरुष कण्डम प्रयोग गर्ने ४ प्रतिशत, आई.यू.सिडी प्रयोग गर्ने १ प्रतिशत रहेको छ । यो परिणाम १५-४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाले वर्तमान समयमा प्रयोग गरेको विधि हो (NDHS 2016) ।

नेपालमा सम्पूर्ण महिलाले भर्खरै प्रयोग गरेका परिवार नियोजनका साधनहरूमा जुनसुकै विधि प्रयोग गर्ने ४०.८%, आधुनिक विधिहरू प्रयोग गर्ने ३३.२%, महिला स्थायि वन्ध्याकरण गराउने ११.६%, पुरुष स्थायि वन्ध्याकरण गराउने ४.२%, पिल्स प्रयोग गर्ने ३.५%, आई.यु.सिडी प्रयोग गर्ने १.१%, सुई प्रयोग गर्ने ६.९%, इम्प्लान्ट प्रयोग गर्ने २.६%, पुरुष कण्डम प्रयोग गर्ने ३.३% रहेको छ। त्यसै गरी पुरानो विधी प्रयोग गर्ने ७.६% जसमा बाहिर निस्कासित गर्ने विधि प्रयोग गर्ने ६.७ % र कुनै पनि विधि प्रयोग नगर्ने ५९.२ % रहेको छ (NDHS 2016)।

२.२ संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन

साहित्यको पुनरावलोकन अर्न्तगत पुनरावलोकन सँग सम्बन्धित व्यवहारिक विषय वस्तुलाई पुनरावलोकन गरी प्रस्तुत गर्ने कार्य नै संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन हो। यस अर्न्तगत सर्वेक्षण द्वारा प्राप्त नतिजाहरू विभिन्न अनुसन्धानका नतिजा थिसिजका प्राप्तहरू आदिलाई व्यवहारिक साहित्य अर्न्तगत लिई व्यवस्थित एवम् संगठित गरिएको छ।

पोखेल (२०७०) का अनुसार भ्वापा जिल्लाको हवरा गा.वि.स मा गरेको राई समुदायका महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधन सम्बन्धीको ज्ञान र प्रयोग सम्बन्धि अध्ययन अनुसार सुकुम्बासी समुदायका महिलाहरू अझै पनि शिक्षा बाट बञ्चित भएपनि घर परिवारमा रेडियो, टेलिभिजन, सुचना तथा सञ्चारको विभिन्न माध्यम स्वयमसेवीकाहरूको सरसल्लाहका साथै आफ्नै घरमा छोरोरी, भाई बहिनीहरूले पढेको, लेखेको सुनेर यस सम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्ने गरेको पाईयो। तर यसको प्रयोगमा भने डर, लाज, त्रास जस्ता विभिन्न कारण धर्म, दम्पती विचको मनमुटाव, दवाव तथा श्रीमान रोजगारीको सिलसिलामा घर बाहिरै बस्नु परेको कारण परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग भने कमी रहेको पाइयो जसले गर्दा परिवारमा स्रोत साधनको धान्न भन्दा बढी सन्तान जन्माउनु परेको पाईयो।

दुलाल (२०१३) ले चेपाङ्ग समुदायको विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको अस्थायी साधन सम्बन्धी ज्ञान र प्रयोगको अध्ययन शिर्षकमा गरिएको छ। यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य विवाहित महिलाहरूको वर्तमान परिवार नियोजनको अस्थायी साधन सम्बन्धी ज्ञान र प्रयोगको स्थिती सम्बन्धी विश्लेषण गरिएको छ। उक्त अध्ययनमा जम्मा १७०

उत्तरदाता मध्ये १५५ जनालाई परिवार नियोजनको साधनको जानकारी रहेको पाइएको थियो । परिवार नियोजनका अस्थायी साधन सम्बन्धी ज्ञान र प्रयोगको राम्रो अवस्था रहेको उल्लेख गरेका छन् ।

पौडेल (२०१६) ले लमजुङ जिल्ला विचौर गा.वि.स का विवाहि महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थाले गर्भनिरोधका साधनहरूको छनौट तथा सन्तान संख्या निर्धारणमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी एक अध्ययन शिर्षकमा गरेको अध्ययन तीनवटा उद्देश्यहरूमा केन्द्रित छ । १४-४९ वर्षका प्रजनन समुहका १८९ जना विवाहित महिलाहरूलाई जनगणना विधिबाट संकलन गरिएको थियो । विवाहित महिलाहरूमा गर्भनिरोधका साधनहरूको छनौटले सन्तान संख्या निर्धारण प्रभाव पारेको छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

घिमिरे (२००४) ले गरेको कामदार महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनको ज्ञान र प्रयोगको अवस्था सम्बन्धि अध्ययन अनुसार विगतमा ६४ जनाले परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग गरेको र वर्तमान समयमा साधन प्रयोग गर्ने संख्या ८४ जना रहेको छ । भने परिवार नियोजनका साधन प्रयोग नगर्नेको संख्या १६ रहेको छ । उक्त समुदायमा ८८ महिला र ७० पुरुष अशिक्षित रहेका तथा १२ जना महिला र ३०जना पुरुष मात्र शिक्षित रहेको पाइयो । परिवार नियोजनका साधन प्रयोग नगर्नेको संख्या धेरै रहेको पाइयो भने धेरै लाई डिपो प्रोभेरा सुई र पिल्सको बारेमा मात्र भएको अवस्था छ ।

रिजाल (२०६४) ले परिवार नियोजनका ज्ञान सम्बन्धि शिर्षकमा गरेको अध्ययन पाँचवटा उद्देश्यहरूमा केन्द्रित छ । अप्रयोगात्मक ढाँचालाई उपयोग गरिएको यस अध्ययनमा तथ्याङ्क संकलनको लागि अर्न्तवार्ता सुची, प्रश्नावली प्रयोग गरिएको थियो । उक्त अध्ययनमा अशिक्षाको कारणले परिवार नियोजनका साधन सम्बन्धि ज्ञान न्यून भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

जोशी र साथिहरू (२०६८) ले चाल्नाखेल विवाहित प्रजनन उमेरका महिलाहरूको परिवार नियोजन सम्बन्धी ज्ञान, धारणा तथा प्रयोगको अध्ययन प्रतिवेदन शिर्षकमा विश्व विद्यालय क्याम्पस किर्तीपुरमा एम.एड। दोस्रो वर्षका लागि तयार पारिएको अध्ययन प्रतिवेदन दुई वटा उद्देश्यमा केन्द्रित छ । उक्त अध्ययनमा परिवार नियोजनका साधनबारे

जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने तडकारो आवश्यकता रहेको भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

गुरुङ्ग (२०११) ले husband and wife communication for using contraceptive device शिर्षकमा गरिएको अध्ययनमा ३ वटा उद्देश्यहरूमा केन्द्रित छ । वर्णनात्मक र परिमाणात्मक ढाँचा उपयोग गरिएको यस अध्ययनमा तथ्याङ्क संकलनको लागि प्रश्नावली सेट अनुसार गरिएको छ । यस अध्ययनमा धार्मिक, सांस्कृतिक र सामाजिक बाध्यताका कारण र त्यसको प्रभावले दम्पतीहरू परिवार नियोजनका साधनहरू प्रयोग गर्नमा न्युन मात्रामा छलफल र सल्लाह गरेको पाइएको छ । अशिक्षित भन्दा शिक्षित दम्पतीहरूमा आवश्यक सञ्चार भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

२.३ साहित्यिक पुनरावलोकन अध्ययनमा

मुशिलम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहि महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग गर्ने महिलाहरू बारेमा अध्ययनमा निम्न तरिकाले सहयोग पुऱ्याउने छ ।

सुनसरी जिल्ला इटहरी उ.प.नगरपालिका अर्न्तगत पकली वडा नं २० को मुशिलम समुदायका प्रजनन उमेरका महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग गर्न र वर्तमान अवस्थाको लेखाजोखा गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गर्भनिरोधका साधनको प्रयोग सम्वन्धि ज्ञान पत्ता लगाउन सहयोग पुऱ्याएको छ ।

गर्भनिरोधको साधनको प्रयोग सम्वन्धी लेखाजोखा गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

गर्भनिरोधको साधनको प्रयोगको समस्या पहिचान गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

गर्भनिरोधको साधनहरूको प्रयोग सम्वन्धि जनचेतना मुलक स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

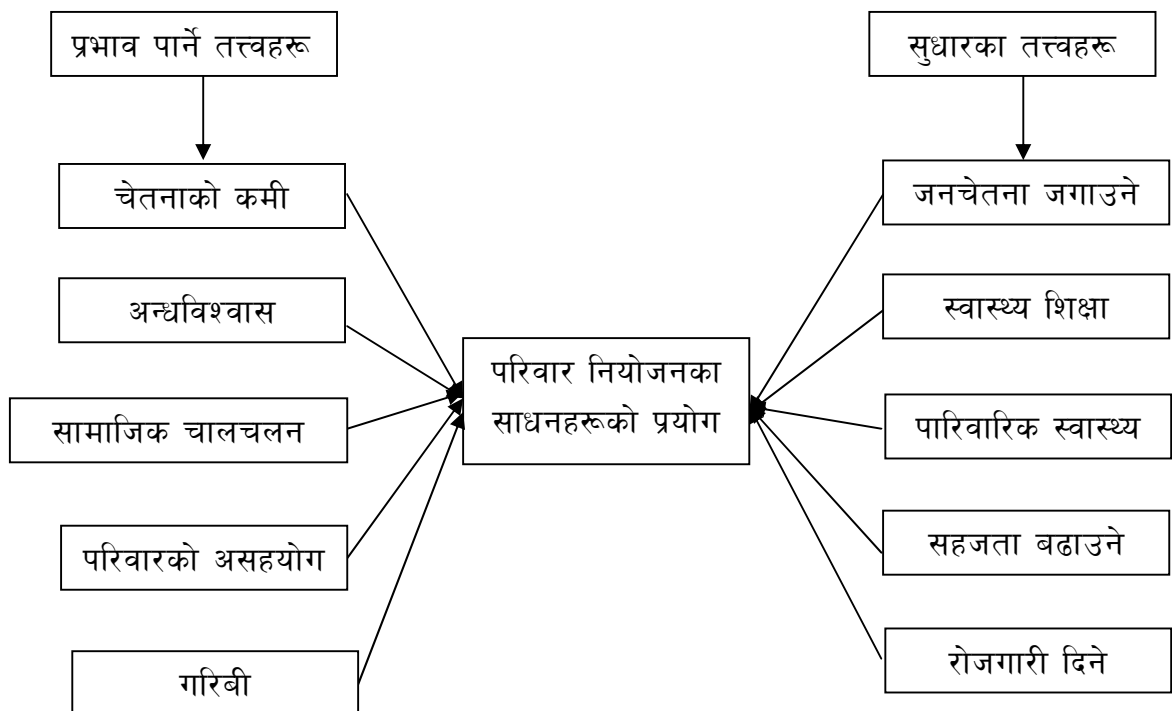
सम्वन्धि साहित्यको पुनरावलोकनबाट प्रजनन उमेरका मुशिलम महिलाहरूको ज्ञान र अभ्यास सम्वन्धमा तथ्याङ्क संकलनका श्रोतहरू जस्तै: अनुसन्धान प्रश्नहरू पहिले के-कस्ता

प्रयोग गरिएका थिए । त्यसको अध्ययन गरी आफ्नो अध्ययनका लागि प्रश्नवाली निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

यसरी आफ्नो अध्ययनसँग सम्बन्धित रहेर विभिन्न शिद्धान्त एवम पूर्व साहित्यको अध्ययनले विषय वस्तुलाई गहिरिएर बुझ्न सहयोग पुऱ्याउनुका साथै अध्ययन गर्न लागिएको विषयवस्तुको अध्ययन र त्यससँग सम्बन्धित समस्या, समाधानको उपाय आदी बारे वृहतरूपमा जानकारी प्रदान गर्दछ । सम्बन्धित साहित्यको पूर्व अध्ययनले आफुले गर्ने अध्ययनले आफुले गर्ने अध्ययनमा बीचमा सामान्यीकरण गर्न, सामाञ्जस्यता र विश्लेषण गर्न मद्दत गर्दछ ।

२.४ अवधारणत्मक ढाँचा

इटहरी उप.म.नपा.अर्न्तगत पकली वडा नं २० को मुशिलम समुदायका वासिन्दाहरूको प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग सम्बन्धि ज्ञान, धारण व्यवहार अध्ययनका सत्य तथ्य पत्ता लगाउन निम्न प्रकारको धारणात्मक संरचना तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत संरचनामा परिवार नियोजनका साधनको प्रयोगमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू चेतनाको कमी, अन्धविश्वास, सामाजिक चालचलन, गरिबी र परिवारको सहयोगमा कमी रहेको र यसको सुधारका तत्वहरूमा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगमा जनसहभागिता बढाउनका लागि जनचेतना जगाउनुपर्ने जस्ता कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय - तीन

अध्ययनका विधि र प्रक्रियाहरू

३.१ अध्ययनका विधि तथा प्रक्रियाहरू

कुनै पनि विषयको बारेमा अध्ययन गरी निष्कर्षमा पुग्नको लागि निश्चित प्रक्रिया र विधिहरू अवलम्बन गरियो । यसको लागि अनुसन्धान वर्णनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

३.२ अध्ययनको जनसंख्या तथा नमुना छनोट प्रक्रिया

सुनसरी जिल्ला इटहरी उप.नपा. अर्न्तगत वडा नं २० को मुशिलम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गर्भनिरोधका साधनका प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान धारण व्यवहार सत्य तथ्य पत्ता लगाउन यस अध्ययनले यस वडामा रहेको मुशिलम टोल १५० वटा घर मध्य ४० परिवारका विवाहित महिलाहरूमा लिइएको छ जुन simple sampling procedures मा आधारित छ ।

३.३ तथ्याङ्क संकलन साधनहरू

अर्न्तवार्ता तालिका र अवलोकन रुजुसुची यस अध्ययनको प्रमुख साधनको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । द्वितीय श्रोतको रूपमा यस सम्बन्धि विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाले गरेको अध्ययन यस पत्रपत्रिका, पाठ्यपुस्तक, रिपोर्टहरू, लेख, अनुसन्धानका प्रविदन आदिलाई लिइएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क संकलन गर्ने साधकको वैधता

तथ्याङ्क संकलन गर्ने साधन अर्न्तवार्ता तालिकालाई प्रमाणिक एवम त्रुटिमुक्त बनाउनको लागि पचरुखी ५ जनता क्याम्पस नजिकै रहेको समुदायका १० जना विवाति महिलाहरू माथि प्रयोग गरिएको छ । उक्त पूर्व परिक्षणबाट प्राप्त परिणामको आधारमा प्रश्नहरूलाई परिमार्जन र परिवर्तन गरिएको छ । साथै अध्ययन कार्यलाई उद्देश्यपूर्ण बनाउन तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू सुपरीवेक्षकलाई जाय गराई सुपरिवेक्षकको सल्लाह र सुभावा अनुसार आवश्यक सुधार गरी साधनहरूको स्तर निर्धारण गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया / विधि

यो अध्ययन सफल पार्नका लागि सर्वप्रथम त अध्ययन क्षेत्रको छनौट गर्ने काम गरिएको छ । त्यसपछि क्याम्पसको तथ्याङ्क संकलनको अनुमति पत्र नगरपालिका सचिवाई दिई नगरपालिका सचिव र गाउँ प्रतिनिधिहरूसँग आवश्यक छलफल गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा प्रश्नावली निर्माण गरी अन्तर्वाता सुचीलाई तथ्याङ्क संकलनको साधनको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । सुचनादाताहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा स्वास्थ्य जस्ता विभिन्न पक्षहरूलाई समेटेर तयार पारिएको प्रश्नावलीको प्रयोग गरि तथ्याङ्क गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रिया

यस अध्ययनमा प्राप्त भएको सुचना र तथ्याङ्कहरूलाई सरल र बुझ्नको लागि तालिका, स्तम्भ चित्र र वृत्त चित्रका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसै गरी केन्द्रिय तथ्याङ्क प्रवृत्तिका विभिन्न नापहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय - चार

नतिजकहरुको व्याख्या तथा विश्लेषण

यस अध्याय सुनसरी जिल्ला इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलामरुमा परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धि अध्ययन गर्न उनिहरुको व्यक्तिगत, पारिवारिक, उमेर, लिङ्ग, पेशा, शिक्षा वैवाहिक स्थिति जस्ता विभिन्न पक्षहरुलाई समेट्ने गरी प्रश्नावली तयार पारी प्रत्यक्ष रुपमा भेटघाटबाट अर्न्तवार्ता लिइएको थियो । जसबाट प्राप्त नतिजा तथा जानकारीहरुलाई विस्तृत रुपमा व्याख्या तथा विश्लेषण साथै विभिन्न तालिकाहरु तथा चार्टहरुमा प्रस्तुतिकरण गरिएको छ ।

४.१ व्यक्तिगत तथा पारिवारिक विवरण

यस अर्न्तगत सुनसरी जिल्ला इटहरी उप-महानगरपालिका वडा नं. २० पकलीको मुसलिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुको लिङ्ग, उमेर, शिक्षा, पेशा, वैवाहिक स्थिती आदि सम्बन्धी अध्ययनबाट प्राप्त भएका विवरणहरुलाई विभिन्न तालिका तथा चार्टहरुमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१ लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

इटहरी नगरपालीका अर्न्तगत वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको मुस्लिम टोलमा नमुना छनौटमा परेका ४० घरपरिवार बसोबास गर्दै आएका कूल जनसंख्या १७५ रहेकोमा ९२ जना महिला र ८३ जना पुरुष रहेको छ ।

लिङ्गको आधारमा जनसंख्या विवरणलाई तलको तालिकाकामा राखिएको छ ।

तालिका नं - १ : लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

क्र.स.	लिङ्ग	जनसंख्या	प्रतिशत
१	महिला	९२	५२.५७ %
२	पुरुष	८३	४७.७२ %
जम्मा		१७५	१०० %

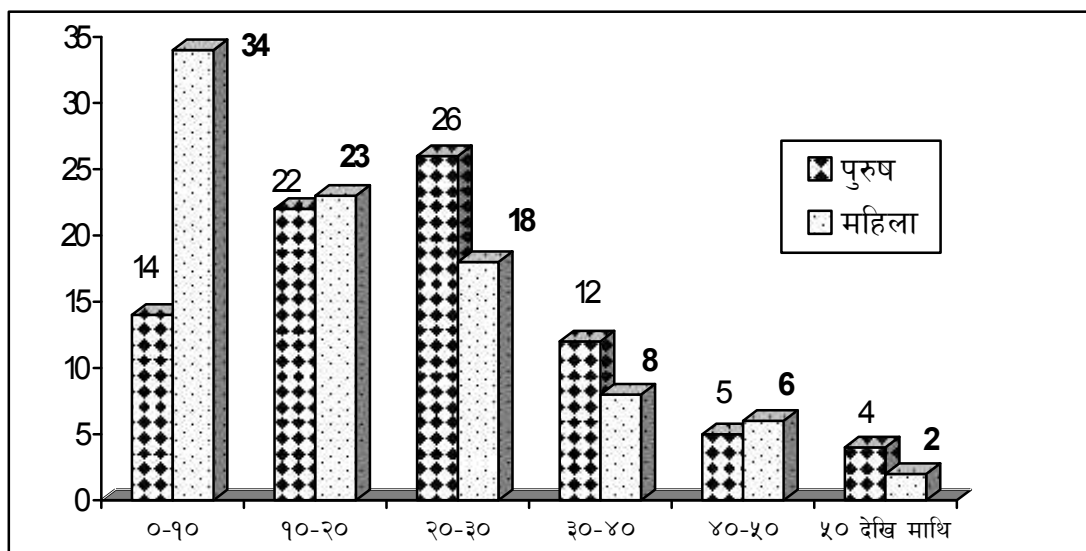
माथिको तालिका अनुसार यस टोलमा मुस्लिम टोलमा जम्मा ४० घरपरिवारका १७५ जना जनसंख्या महिला ९२ जना (५२.५७%), पुरुष ८३ जना (४७.७२%) रहेको छ ।

यसवाट हामीले पुरुष भन्दा महिलाको संख्या बढीरहेको पाईयो ।

४.१.२ उमेरको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

कुनैपनि समुदाय विभिन्न उमेरका मानिसहरु रहेका हुन्छन । ति मानिसहरुमा उमेर समुह अनुसार जनसंख्या वितरण गर्नुलाई उमेर अनुसारको जनसंख्या विवरण भनिन्छ । अध्ययन क्षेत्रका आधारमा जनसंख्याको उमेरगत संरचना यस प्रकार छ ।

चित्र नं. १ : उमेरको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

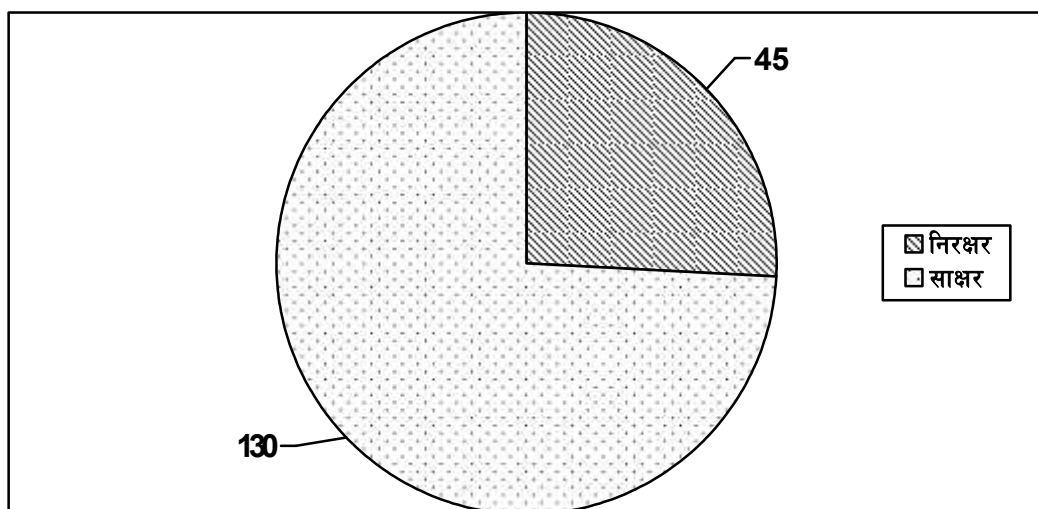
माथिको चित्रअनुसार अध्ययन क्षेत्रको ४० घर परिवारको जनसंख्यालाई उमेरगत रुपमा छुट्याउँदा (०-१०) वर्ष उमेरको जनसंख्या धेरै ४८ जना (२७.४२) रहेको पाइयो भने सबभन्दा कम ५० वर्ष देखि माथिको ६ जना (३.४२%) रहेको पाईयो ।

जम्मा १० वर्षदेखि ५० वर्ष सम्मका प्रजनन उमेरका महिलाको संख्या ५६ जना ६०.८३ प्रतिशत रहेको पाईयो ।

४.१.३ शिक्षाको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

यस सर्वेक्षणको क्रममा ४० परिवारमा गरिएको अध्ययनको क्रममा शिक्षाको आधारमा गरिएको जनसंख्या विवरण तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. २ : शिक्षाको आधारमा उत्तरदाताको वनावट

माथिको चित्र अनुसार यस पकली २० मुस्लिम टोलका ४० घरपरिवारका १७५ जनसंख्या ४५ जना (२५.७१%) निरक्षर, १३० जना (७४.२८) साक्षर रहेको पाइयो ।

४.१.४ पेशाको आधारमा उत्तरदाताको वनावट

सुनसरी जिल्ला वडा नं. २० इटहरी नगरपालिका पकली २० को मुस्लिम टोलका ४० परिवार बसोबास गर्दै आएका कूल जनसंख्या १७५ रहेकोमा साधारण तथा शिक्षाले पेशाको निर्धारण गर्दछ । राम्रो शिक्षा भएको व्यक्ती पेशामा आवद्ध हुन्छन भने जसको शैक्षिक स्तर कमजोर हुन्छ । उसको पेशा पनि सामान्य हुन्छ । तसर्थ पेशाको आधारमा स्वास्थ्यमा अध्ययन क्षेत्रको पेशागत विवरण यस प्रकार छ ।

तलिका नं. २ : पेशाको आधारमा जनसंख्या वनावट

क्र.स	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	विदेशी	२२	४८.८८
२	कृषी	५	११.१३
३	ड्राइभर	६	१३.३४
४	व्यापारी	२	४.४४
५	जागिरे	२	४.४४
६	मिस्त्री	४	८.८९
७	वेरोजगार	१	२.२२

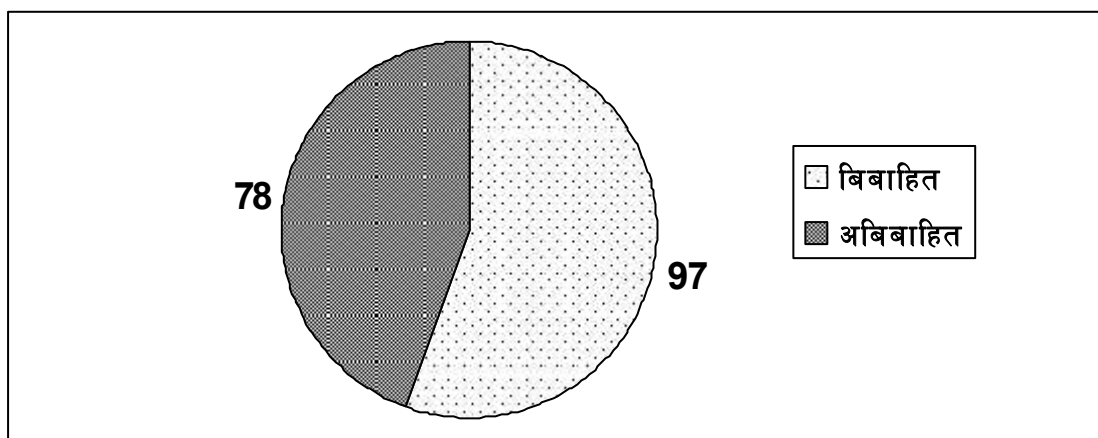
८	सिलाई	१	२.२२
९	विजुलीको काम	१	२.२२
१०	मजदुर	१	२.२२
११	जम्मा	४५	१००

माथिको तालिका अनुसार यस वडा नं २० मुस्लिम टोलमा ४० परिवारका १७५ जनसंख्यामा धेरै जसो विदेश गएको पाइयो । कमजोर आर्थिक अभावका कारण पढ्न नपाएका र कृषिमा आधारित हुनुपरेको अवस्था देखिन्छ भने अर्को ड्राइभर, मिस्त्र र मजदुरी गरेर आफ्नो जिविको पार्जन गरेको पाइयो । यसमा धेरै जसो २.२२ (४८.८८) प्रतिशत विदेश गएको पाइयो भने यसै गरि यहाँका मानिसहरु रहेका पाइयो ।

४.१.५ वैवाहिक स्थितिको आधारमा उत्तरदाताको बनावट

सुनसरी जिल्ला इटहरी नगरपालिका पकली वडा नं २० अर्न्तगत मुस्लिम टोलमा ४० परिवारको कुल जनसंख्या १७५ मा विवाहित र अविवाहित संख्याको विवरणलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं ३ : वैवाहिक स्थितिको आधारमा जनसंख्याको बनावट

माथिको चित्र अनुसार यस वडा नं २० मुस्लिम टोलको नमुना छनौटमा परेका ४० घर परिवारको कुल जनसंख्या १७५ मा ९७ जन (५५.४२ प्रतिशत) विवाहित र ७८ जना (४४.७१ प्रतिशत) अविवाहित रहेको भेटाइयो । यस तालिका अनुसार अविवाहित भन्दा विवाहितको संख्या धेरै रहेको पाइयो ।

४.१.६ मुस्लिम समुदायका महिलाहरुका विवाह भएको उमेर सम्बन्धि विवरण

तालिका नं. ३ : मुस्लिम समुदायका महिलाहरुका विवाह भएको उमेर सम्बन्धि विवरण

क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	१३-१५	६	१०.७१
२	१६-२०	२९	५१.७८
३	२० वर्ष भन्दा माथि	२१	३७.५
जम्मा		५६	१००

माथिको तालिका अनुसार विश्लेषण गर्दा १३ - १५ वर्षसम्मका ६ जना (१०.७१ प्रतिशत) र १६ - २० वर्षसम्मका २९ जना (५१.७८ प्रतिशत) सबैभन्दा बढी र २० वर्षभन्दा माथि २१ जना (३७.५ प्रतिशत) रहेको पाईयो । यसरी सबैभन्दा कम उमेरमा विवाह हुनेको कम र सबैभन्दा बढी १६-२० वर्षको पाईयो ।

४.२ प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग

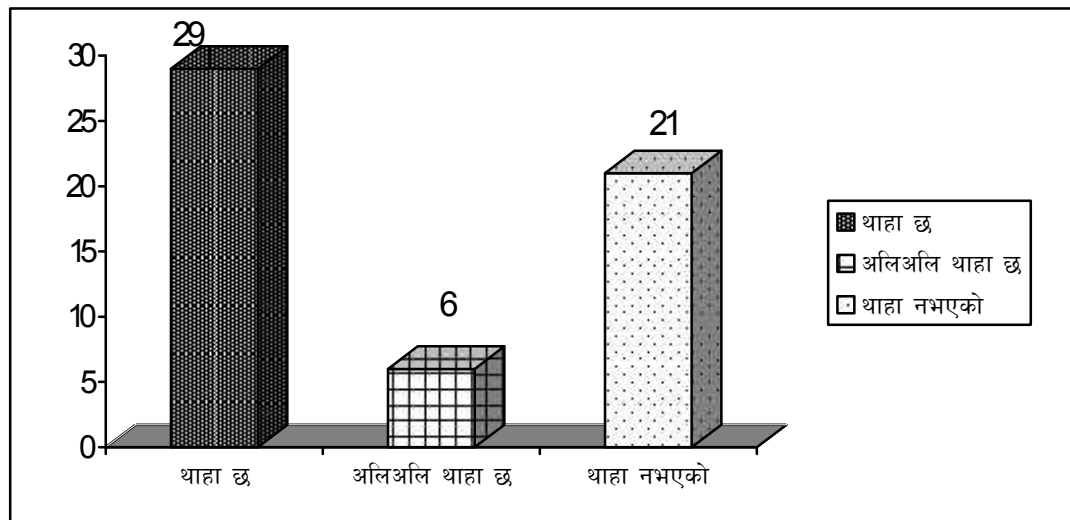
सम्बन्धी विवरणको व्याख्या र विश्लेषण

यस अर्न्तगत इटहरी नगरपालिका पकली २० अर्न्तगत मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुको परिवार नियोजनको साधन प्रयोग सम्बन्धी ज्ञानको बारेमा प्रयोग कर्ता, प्रयोग पहिलेको समस्याको आदिको बारेमा प्राप्त जानकारी प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान

प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनको साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धीको ज्ञान प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञानको पहिचान गर्न अध्ययनको पहिलो उद्देश्य भएको हुनाले मैले अर्न्तर्वाता तालिकाद्वारा समुदायमा प्रश्न सोधी परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी जानकारी रहेको वा नरहेको सम्बन्धमा निम्न विभाजित परिणाम प्राप्त भयो ।

चित्र नं. ४ : परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान

माथिको चित्र अनुसार नवविवाहित साधारण लेखपढ गर्न नजान्नेहरू बाहेक अन्य महिलाहरूले रेडीयो, टेलिभिजन, साथीसँग माध्यमबाट र स्वयम् श्रीमानले भनेर गर्भ निरोधक साधनहरूको बारेमा २९ जन (५१.७८) प्रतिशत लाई थाहा भएकोले अलि अलि थाहा हुने छ जना १०.७१ प्रतिशत रहेको र केही थाहा नहुनेहरू २१ जना ३७.५ प्रतिशत रहेको पाईयो ।

४.२.२ परिवार नियोजन के हो भन्ने सम्बन्धमा

अध्ययन क्षेत्रमा रहेका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूलाई परिवार नियोजन के हो भनि सोधिएको प्रश्नमा उनिहरूबाट प्राप्त जानकारीलाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं ४ : परिवार नियोजन के हो ? भन्ने सम्बन्धमा

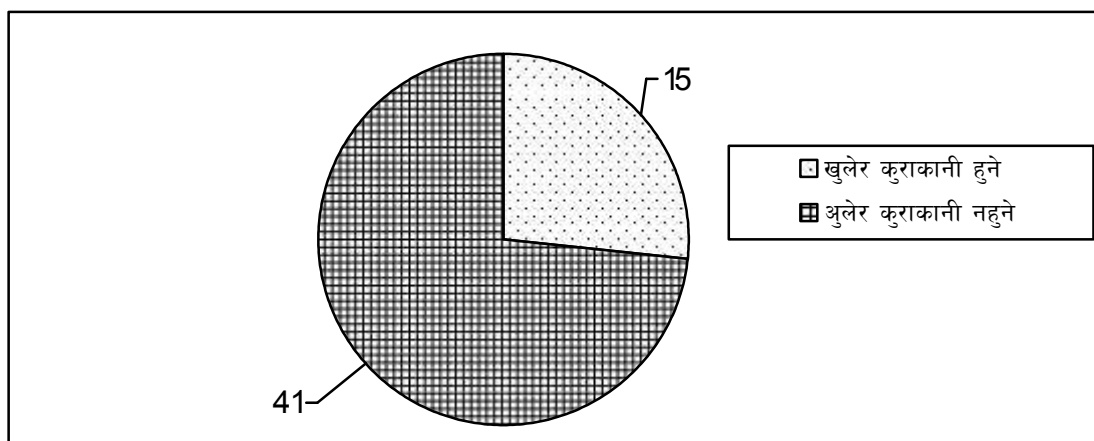
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	जन्मान्तर गर्ने विधि	२७	४८.२१
२	इच्छित सन्तान जन्माउने विधि	१५	२६.७८
३	जनसङ्ख्या बृद्धि कम गर्ने विधि	१४	२५
जम्मा		५६	१००

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा मैले अध्ययन गरेको जम्मा १७५ जनसंख्याको ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गरेको प्रश्नमा जन्मान्तर गर्ने विधि भन्ने २७ (४८.२१ प्रतिशत) सबैभन्दा बढी र इच्छित सन्तान जन्माउने विधि भन्ने १५ जना (२६.७८ %) र जनसंख्या बृद्धिकम गर्ने विधिमा १४ जना (२५%) रहेको पाइयो ।

४.२.३ परिवार नियोजनका विषयमा पति पत्नी बिच खुलेर कुराकानी हुने वा नहुने सम्बन्धि विवरण

इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको मुस्लिम टोला अध्ययन गरेको १७५ जना जनसंख्याको ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गरेको प्रश्नको आएको जानकारीलाई तल पाईचाटमा उल्लेख गरिएको छ ।

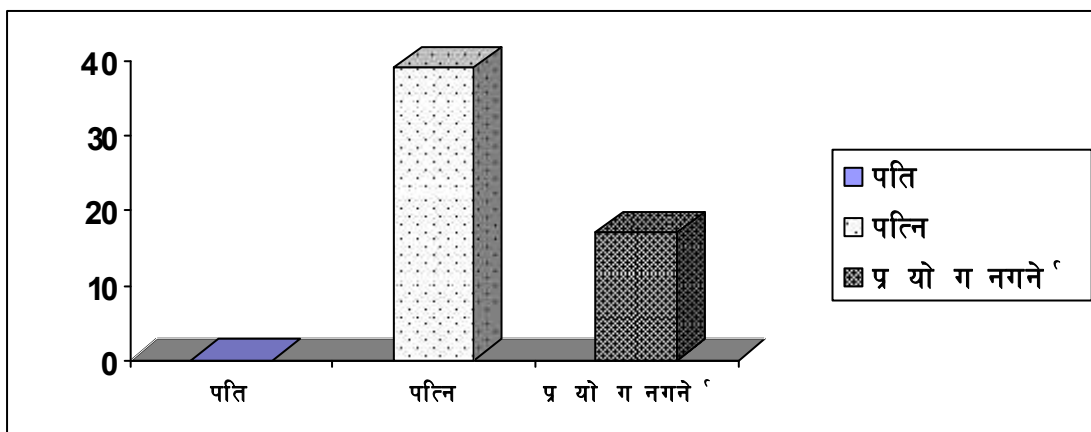
चित्र नं. ५ : परिवार नियोजनका विषयमा पति पत्नी बिच खुलेर कुराकानी हुने वा नहुने सम्बन्धि विवरण

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनका साधनको विषयमा पतिपत्नी बिच खुलेर कुराकानी वा सल्लाह हुने १५ जना (२६.७८%) र ४१ जना (७३.२१%) खुलेर कुरा नहुने । खुलेर कुराकानी नहुने संख्या बढी पाईयो किनकी लजाउने, डराउने र धर्मको कारणले गर्दा पनि यस्तो भएको पाइयो । त्यसैले जनचेतनाको कमीले गर्दा जनचेतना मुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.२.४ परिवार नियोजनको साधनहरूको प्रयोग गर्ने व्यक्ति सम्बन्धमा अध्ययन क्षेत्रका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलामा परिवार नियोजनको साधनहरूको प्रयोग मुस्लिम समुदाय भएकोले गर्दा प्राय महिलाहरू प्रयोग गर्ने पाईयो

चित्र नं. ६ : परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्ने व्यक्ति सम्बन्धि विवरण

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनका साधनहरु पति वा पत्नि कसले प्रयोग गर्नु भएको छ भन्ने सम्बन्धमा पत्नि नै बढी भएको पाइयो जसमा पत्निले साधन प्रयोग गर्ने ३९ जना (६९.६४%) पाइयो भने प्रयोग नगर्ने ९७ जना (२०.५७%) पाइयो ।

यस अध्ययन अनुसार मुस्लिम समुदाय र श्रीमान विदेश गएको हुनाले महिलाहरुले कुनै पनि साधनहरु नअपनाएको पाइयो ।

४.२.५ परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्न जाने स्थानको विवरण

यस अध्ययन क्षेत्रका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्न कहाँ जानु हुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा उनीहरुबाट आएको जानकारी तल तालिका प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ५ : परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्न जाने स्थानको विवरण

क्र.स	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	स्वास्थ्य चौकी	१३	२३.२१	
२	औषधी पसल	१०	१७.८५	
३	अस्पताल	१	१.७८	
४	स्वयंम सेविका	१५	२६.७८	
५	प्रयोग नगर्ने महिला	१७	३०.३५	
	जम्मा	५६	१००	

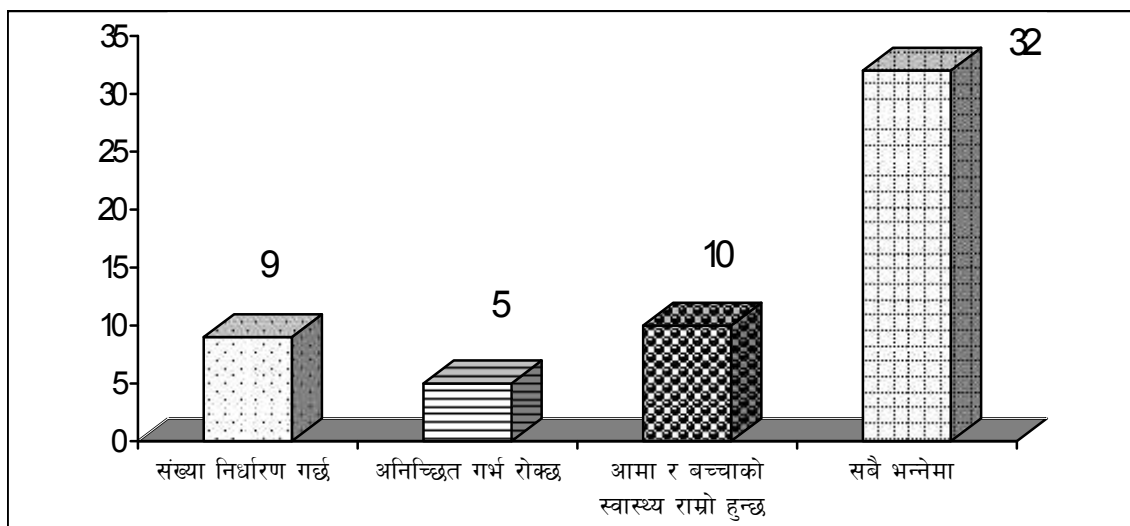
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनका साधनहरू प्रयोग गर्न जाने स्थानहरू मध्ये स्वयंम सेविकाबाट प्रयोग गर्ने १५ जना (२६.७८%) बढी पाईयो त्यसै गरी औषधी पसल जाने १० जना (१७.८५%) पाईयो, अस्पताल जाने १ जना (१.७८%) रहेको पाईयो । प्रयोग नगर्ने १७ जना (३०.३५%) पाईयो ।

यसरी उक्त मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूलाई परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्न अस्पताल जानेको संख्या कम पाईएको छ, किनकि स्वास्थ्य चौकी र स्वयंम सेविका मार्फत सेवा बढी देखिएको छ । यसमा स्वयंम सेविकाहरूको अग्रसरता बढी रहेको पाईयो ।

४.२.६ परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगबाट हुने फाइदाहरू सम्बन्धि विवरण

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनहरूको प्रयोगले केके फाइदाहरू गर्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूबाट आएको जानकारीलाई तल बार चार्टमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ७ : परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगबाट हुने फाइदाहरू सम्बन्धी विवरण

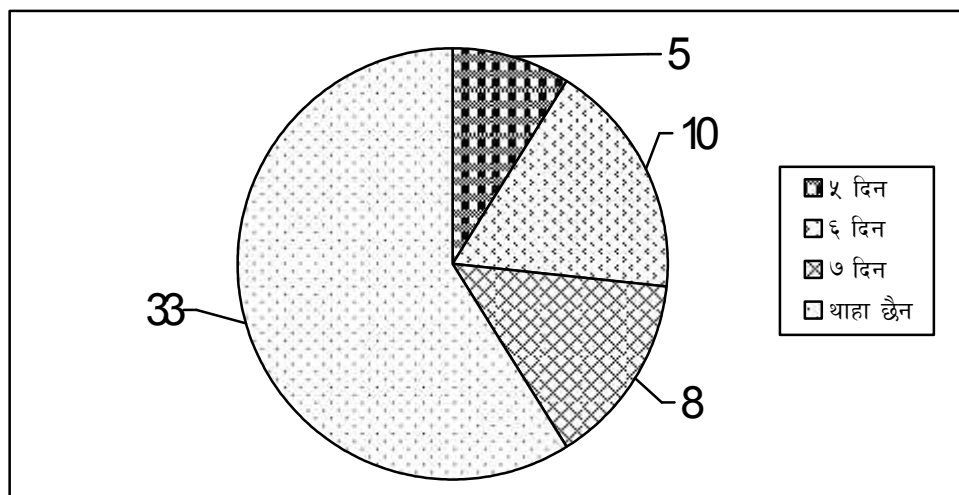

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगबाट हुन सक्ने फाइदाहरूमा परिवार संख्या निर्धारण गर्छ ९ जना (१६.०७%) अनिच्छित गर्भ रोक्छ ५ जना (८.९२%) आमा र बच्चाको स्वास्थ्य राम्रो हुन्छ १० जना (१७.८५%) र सबै भन्नेमा ३२ जना (५६.१४%) रहेको पाईयो ।

४.२.७ परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्स प्रयोग गर्ने समय सम्बन्धमा

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरू मध्ये पिल्स चक्कि महिनावारि भएको कति दिन देखि खानुपर्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूबाट आएको जानकारी तल तालिकाबाट प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

चित्र नं. ८ : परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्स प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा ।

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्स वा खाने चक्की महिनावारी भएको कतिबाट खानुपर्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा सबैभन्दा बढी थाहा नभएको ३३ जना (५८.९२%) रहेको पाईयो । त्यसै गरी सहि समयमा ५ दिन भित्र (८.९२%) रहेको पाईयो । ६ दिन भन्नेमा १० जना (१७.८५%) रहेको पाईयो ।

४.२.८ परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्सको प्रयोग गर्न नहुने महिलाहरूको ज्ञान सम्बन्धि विवरण

यस अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको अस्थाई साधन पिल्सको ज्ञान सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६ : परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्सको प्रयोग गर्न नहुने महिलाहरुको
ज्ञान सम्बन्धि विवरण

क्र.स	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	रक्तअल्पता भएकी महिला	१५	२६.७८	
२	महिनावारि हुदा धेरै पेट दुख्ने महिला	६	१०.७१	
३	दुध चुसाउदै गरेको महिला	१०	१७.८५	
४	थाहा छैन	२५	४४.६४	
जम्मा		५६	१००	

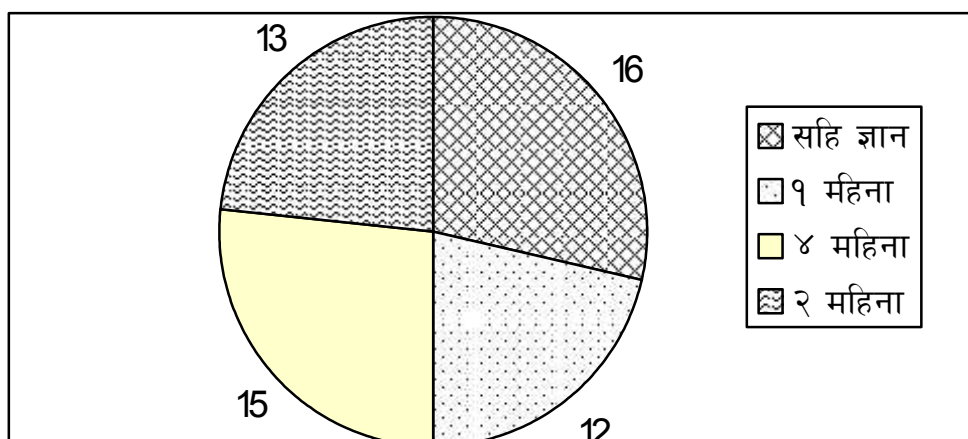
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनको अस्थायी साधन पिल्स र खाने चक्की खान नहुने महिला वा कस्ता समस्या भएकाले खान मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा सहि नभएको वा दुध चुसाउदै भन्नेमा १० जना (१७.८५%) रहेको रक्त अल्पता भएकी महिला भन्नेमा १५ जना (२६.७८%) रहेको र महिनावारी हुदा धेरै पेट दुख्ने भन्ने महिलामा ६ जना (१०.७१%) रहेको थाहा छैन भन्ने २५ जना (४४.६४%) रहेको पाईयो ।

उक्त समुदायमा अझै पनि खाने चक्की पिल्स कस्ता महिलाले खान मिल्छ भन्ने ज्ञान थोरैलाई मात्र रहेको पाईयो । खाने चक्की पिल्स बारेमा थाहा नै नभएको अरुले प्रयोग गरेको देखेर आफूले प्रयोग गरेको पाईयो ।

४.२.९ अस्थायी साधन तिन महिने सुई (डिपो) प्रयोग गर्ने सहि समय सम्बन्धि

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनको अस्थायी साधनहरु मध्ये तीन महिने सुई डिपो कति महिनाको अन्तरालमा प्रयोग गर्नुपर्छ वा यसले कति महिनासम्म गर्भधारण रोक्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा आएको जानकारीलाई तलको पाई चार्ट सकिन्छ ।

चित्र नं ९ : अस्थायी साधन तिन महिने सुई (डिपो) प्रयोग गर्ने सहि समय सम्बन्धि विवरण

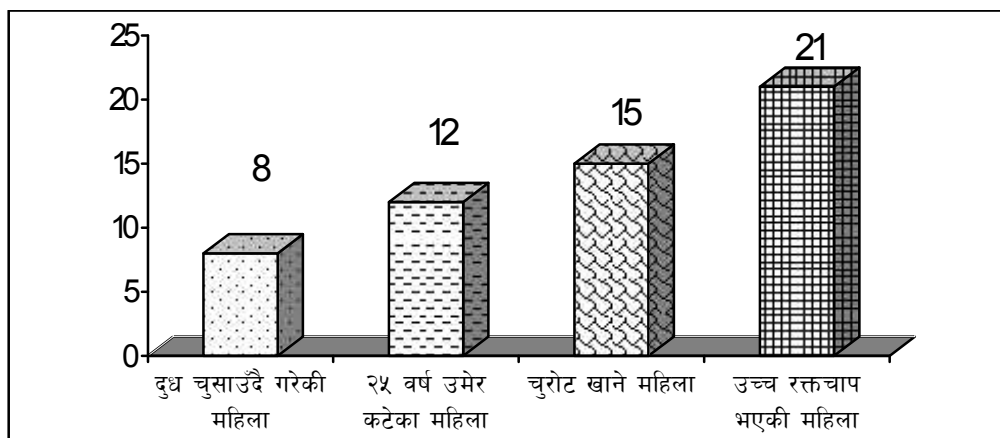

प्रस्तुत चार्टमा उल्लेख गरिएको जानकारी विश्लेषण गर्दा परिवार नियोजनको अस्थायी साधन प्रयोग गर्ने उचित समय वा कति महिना सम्म गर्भधारण रोक्छ भन्ने प्रश्नमा सहि ज्ञान १६ जना (२८.५७%) १ महिना भन्नेमा १२ जना (२१.४२%) ४ महिना भन्ने १५ जना (२६.७८%) र २ महिना भन्नेमा १३ जना (२३.२१%) रहेको पाईयो ।

४.२.१० परिवार नियोजनको अस्थायी साधन तीनमहिने सुई कस्ता महिलाहरुले प्रयोग गर्न नहुने भन्ने सम्बन्धि विवरण

अध्ययन क्षेत्र इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा गरिएको अध्ययनको क्रममा तीन महिने सुई (डिपो) कस्ता महिलाले प्रयोग गर्न मिल्दैन भनि सोधिएको प्रश्नमा आएको जानकारीलाई तलको तालिकामा अभि प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

चित्र नं. १० : तीन महिने सुई प्रयोग गर्न नहुने अवस्था सम्बन्धि ज्ञान विवरण

माथिको चित्रलाई विश्लेषण गर्दा तीन महिने सुई कस्ता महिलाले प्रयोग गर्न हुँदैन भन्ने प्रश्नमा उच्च रक्तचाप भएकी महिला भन्नेमा २१ जना (३७.५%) चुरोट धेरै खाने भन्ने महिलामा १५ जना (२६.७८%) २५ वर्ष उमेर कटेकी महिला भन्नेमा १२ जना (२१.४२%) र दुध चुसाउँदै गरेकी महिला भन्नेमा ८ जना (१४.२८%) रहेको पाईयो ।

४.२.११ लामो समय सम्म गर्भधारण हुन रोक्ने सहि अस्थायीको ज्ञान सम्बन्धि विवरण

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूलाई परिवार नियोजनको अस्थायी साधनहरू मध्य कुन चाहिँ अस्थायी साधनले धेरै वर्ष वा लामो समय गर्भधारण रोक्ने गर्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूबाट आएको जानकारीलाई तलको पाई चार्टद्वारा अभि प्रस्त पार्न सकिन्छ ।

चित्र नं. ७ : लामो समय सम्म गर्भधारण हुन रोक्ने सहि अस्थायीको ज्ञान सम्बन्धि विवरण

क्र.स	विवरण	संख्या	प्रतिशत (%)	कैफियत
१	कपटी	२५	४४.६४	
२	संगिनी	१८	३२.१४	
३	नरपल्ट	१३	२३.२१	
जम्मा		५६	१००	

प्रस्तुत पाई चार्टमा उल्लेख गरिएको जानकारीलाई विश्लेषण गर्दा लामो समयसम्म गर्भधारण हुनबाट रोक्ने अस्थायी साधन कपटी २५ जना (४४.६४%) संगिनी सुई भन्नेमा १८ जना (३२.१४%) र नरपल्ट भन्नेमा १३ जना (२३.२१%) प्रतिशत रहेको पाईयो ।

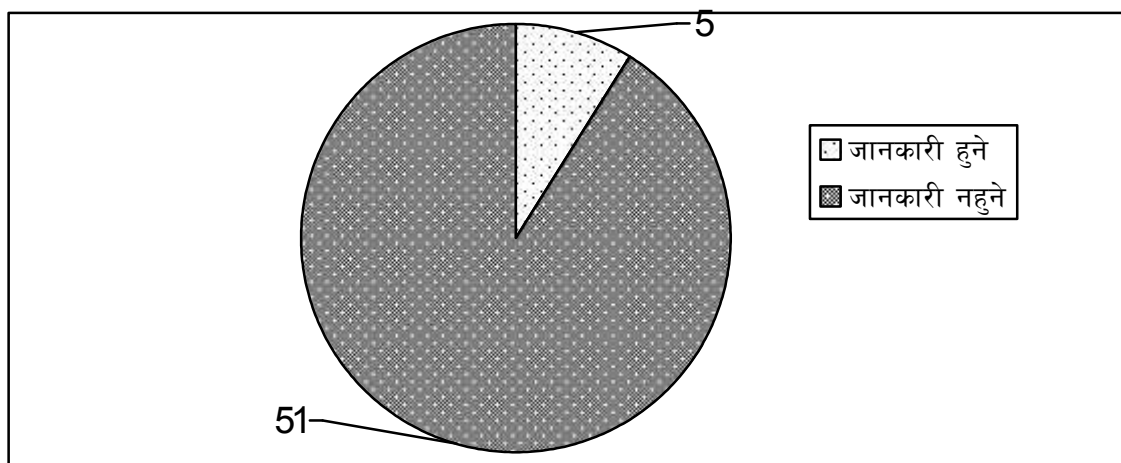
यसरी उक्त समुदायका ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूलाई परिवार नियोजनको अस्थायी साधनहरू पनि लामो समय सम्म गर्भ रोक्छ भन्ने जानकारी पाईयो । उक्त जानकारी टेलिभिजन र स्वयंम सेविकाबाट भएको पाईन्छ ।

४.२.१२ महिला कण्डमको ज्ञान सम्बन्धी

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायको ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूका परिवार नियोजनको अस्थायी साधनहरू मध्ये महिला कण्डमको बारेमा

जानकारी छ भनि सोधिएको प्रश्नमा आएको जानकारीलाई तल पाई चार्टद्वारा अझ प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

चित्र नं ११ : महिला कण्डमको ज्ञान सम्बन्धि विवरण

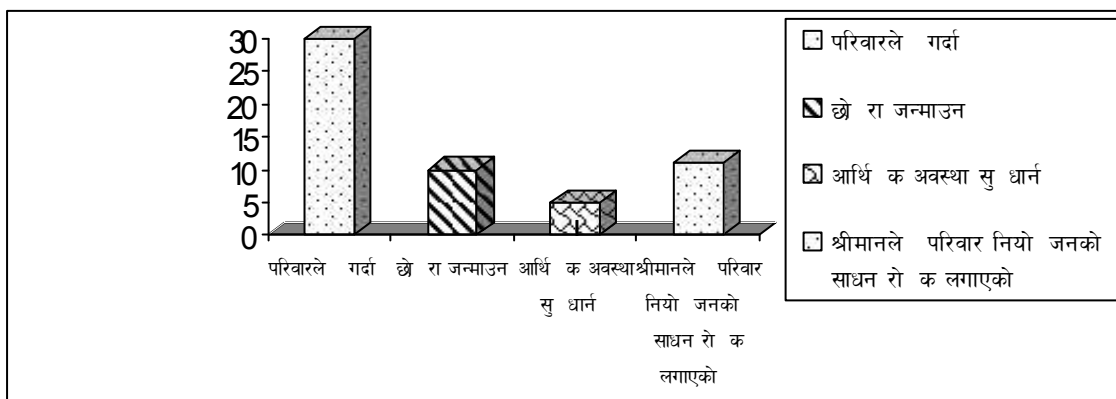

प्रस्तुत पाई चार्टमा भएको जानकारीलाई विश्लेषण गर्दा महिला कण्डमको बारेमा जानकारी हुने ५ जना (८.९३%) र जानकारी नहुने ५१ जना (९१.०७%) रहेको पाईयो । यसरी सञ्चार माध्यमबाट केहि महिलालाई कण्डमको बारेमा केहीलाई थाहा भएतापनि कहिल्यै प्रयोग गरेको पाईयो ।

४.२.१३ धेरै सन्तान जन्माउनेका कारणहरु सम्बन्धि विवरण

इटहरी न.पा. वडा नं २० अर्न्तगत पकलिमा रहेको मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा छोराछोरीको संख्या धेरै भएको हुदा र हुनुको कारण वा किन जन्माउनु भएको भनि सोधिएको प्रश्नमा आएको विवरणलाई तल तालिकाद्वारा अझ प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

चित्र नं. १२ : धेरै सन्तान जन्माउनेका कारणहरु सम्बन्धि विवरण

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा धेरै सन्तान जन्माउनुका कारणहरुमा आर्थिक अवस्था सुधार्न सबैभन्दा कम ५ जना (८.९२%), परिवारले गर्दा ३० जना (५३.५७%) सबैभन्दा बढी छोरा जन्माउन ९ जना (१७.८५%) र श्रीमानले परिवार नियोजनको साधनमा रोक ११ जना (१९.६४%) रहेको पाइयो ।

माथिको विवरणलाई हेर्दा मुस्लिम समुदायका हुनाले उनीहरुको धर्ममा परिवार नियोजन प्रयोग गर्नु भनेको पाप हो भन्ने सम्झने र परिवारको कारण बढी रहेको पाईएको छ र छोराछोरी भनेको अल्लाहको वरदान सम्झने परिपाटि रहेको छ ।

४.२.१४ मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुका छोरा छोरीको अध्ययन क्षेत्रका सम्बन्धमा

अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी अध्ययनमा आफ्ना छोरा छोरीलाई पठन पाठन लागि कहाँ पढाउनुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा आएको जानकारीलाई तलको पाईचाटद्वारा अझ प्रस्ट गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ८ : मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूका छोरा छोरीको अध्ययन क्षेत्रका विवरण

क्र.स	विवरण	संख्या	प्रतिशत (%)	कैफियत
१	सरकारी विद्यालय	३४	६०.७१	
२	निजी विद्यालय	१६	२८.५७	
३	पढाई छाडेका	६	१०.७१	
जम्मा		५६	१००	

माथिको प्रस्तुत गरिएको तालिकाको विवरणलाई विश्लेषण गर्दा मुस्लिम समुदायका छोराछोरीहरू पठनपाठनका लागि सरकारी विद्यालय ३४ जना (६०.७१%), निजी विद्यालय जानेमा १६ जना (२८.५७%) , पढाई छोडेको केटाकेटीमा ६ जना (१०.७१%) रहेको पाइयो ।

यसरी प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूका छोराछोरी वढी सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गर्ने र उनिहरूको धर्म अनुसारको अध्ययन नहुने हुनाले पनि पढाई छाड्ने गरेको पाइयो भने आर्थिक अवस्थाको कारण सिमित मात्र निजी विद्यालयमा पढ्ने गरेको पाइयो ।

४.२.१५ छोराछोरी जन्माएका कारण महिलाहरूको स्वास्थ्यमा भएका स्वास्थ्य समस्या सम्बन्धी विवरण

अध्ययन क्षेत्रका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरू धेरै सन्तान जन्माएका कारण विभिन्न समस्याहरू आएको अध्ययनबाट पत्ता लागेको हुदा उक्त समस्याहरू के हुन भनि प्रश्नमा आएको उत्तरलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ९ : धेरै सन्तान जन्माएका कारण महिलाहरुको स्वास्थ्यमा देखिएको समस्याहरु
सम्बन्धी विवरण

क्र.स	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	ढाड दुख्ने	२२	३९.२८	
२	पाठेघर खस्ने	३	५.३५	
३	तल्लो पेट दुख्ने	२६	४६.४२	
४	समस्या छैन	५	८.९२	
जम्मा		५६	१००	

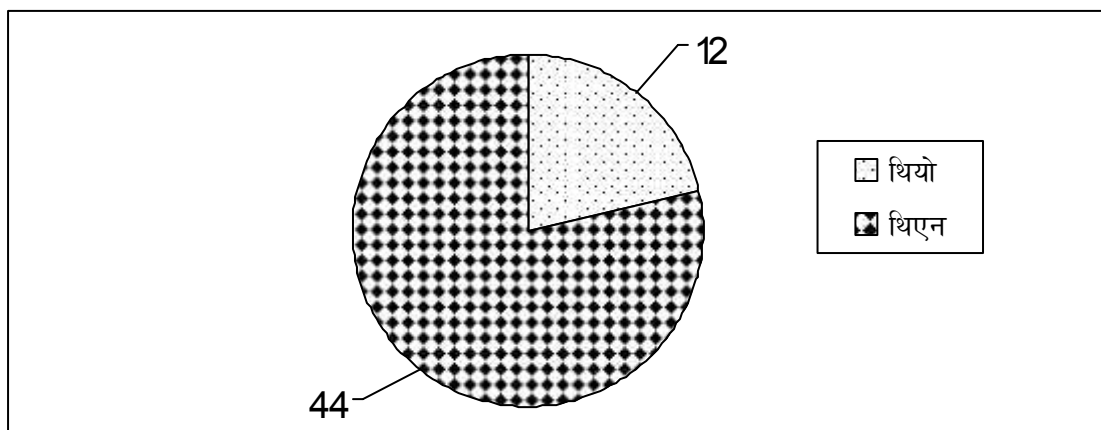
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा मुस्लिम जातका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा पाठेघर खस्ने ३ जना (५.३५%), ढाड दुख्ने २२ जना (३९.२८%), तल्लो पेट दुख्ने २६ जना (४६.४२%), समस्या छैन ५ जना (८.९२%) रहेको पाईयो ।

सवैभन्दा बढी ढाड दुख्ने समस्या रहेको पाईयो । वर्षेनी जन्मान्तर नराखीकन सन्तान जन्माएमा यस्ता समस्याहरु उत्पन्न हुने हुदा यसलाई ख्याल गरी स्वास्थ्य सुधारनुपर्ने देखिन्छ । पाठेघर खस्ने समस्या विकराल बन्दै गएको छ, यसको प्रमुख कारण धेरै सन्तान जन्माउनु, जन्मान्तर नराख्नु, गर्भ अवस्थामा र सुत्केरी एवम सुत्केरी पश्चातको समयमा कम हेरचाह र बढी काम एवम आरामको कमी हो । त्यसैले पनि महिलाले यस्ता समस्याबाट बच्नको लागि आफुनै सचेत एवम् होशियार अपनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

४.२.१६ गाउँघरमा पछिल्लो समयमा कुनै संघसंस्थाले कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी प्रश्न
उत्तरको विवरण

इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा तपाईंको गाउँघरमा पछिल्लो समयमा कुनै संघसंस्थाले यो सम्बन्धी कार्यक्रम गरेको थियो भनि आएको उत्तरलाई पाईचार्टद्वारा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं १३ : गाउँघरमा पछिल्लो समयमा कुनै संघसंस्थाले कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो ?

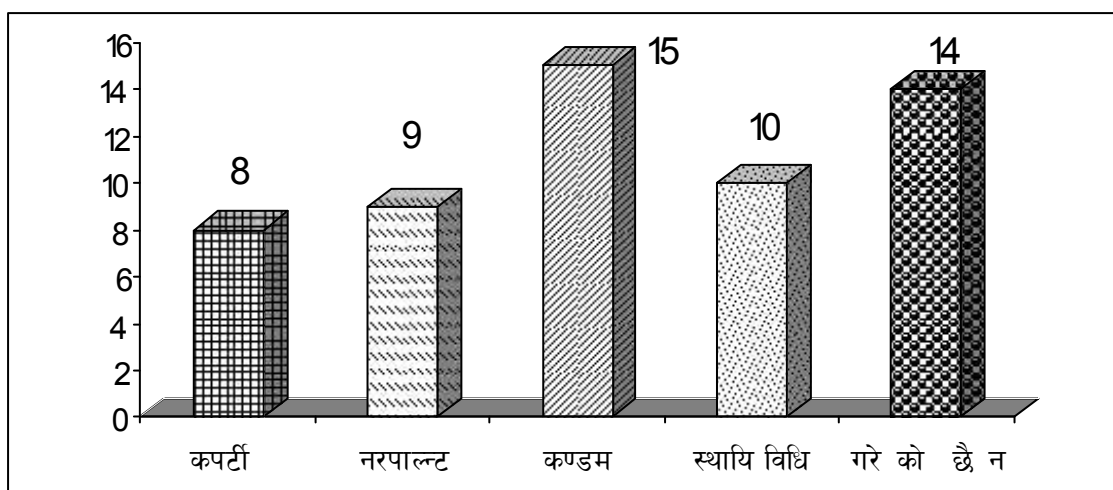

माथिको पाईचार्टलाई विश्लेषण गर्दा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको भन्ने प्रश्नमा १२ जना (२१.४२%) थियो भने थिएन भन्नेमा ४४ जना (७८.५७%) रहेको पाईयो ।

४.२.१७ परिवार नियोजनका साधनहरु सम्बन्धी दौतरीसँगको छलफलको विवरण:

अध्ययन क्षेत्रका प्रजनन उमेरका विवाहित मुस्लिम महिलाहरूसँग परिवार नियोजनका साधनहरुको बारेमा आफ्ना दौतरी वा साथीभाई सँग छलफल गर्नु भएको छ, भनी सोधिएको प्रश्नमा आएको विवरणलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १४ : परिवार नियोजनका साधनहरु सम्बन्धी दौतरीसँगको छलफलको विवरण

माथिको चित्रलाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु मध्ये आफ्ना दौतरी साथीभाइ सँग बेलाबेला परिवार नियोजनका साधनहरुको बारेमा छलफल गर्ने क्रममा कपटी ८ जना (१४.२८%), नरपाल्ट

९ जना (१६.०७%), कण्डम १५ जना (२६.७८ %), स्थायि विधि १० जना (१७.८५%) र गरेको छैन १४ जना (२५%) रहेको पाईयो ।

४.३ परिवार नियोजनको साधनहरुको प्रयोग पछिको समस्याको विवरण

परिवार नियोजनको साधनहरुको जन्मान्तर रोक्नको लागि पुऱ्याउदै यसको फाईदाको रुपमा लिन सकिन्छ तर पनि यो एउटा कृतिम साधन भएकाले यो साधनहरुको प्रयोगबाट हर्मोनल साधन भएकोले यसको प्रयोग पछि समस्या पनि निम्त्याउछ । यसका समस्या बढी टाउको दुख्ने महिनावारी गडबढी हुने, कम्मर दुख्ने रगत जाने हुन्छ । साथै कण्डमको सामान्य एलर्जी गराउछ । सामान्य समस्याहरु गर्भनिरोधका साधनहरुको प्रयोग हुन ।

तालिका नं - १० : परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी समस्या

क्र.स	विवरण	जनसंख्या	प्रतिशत
१	महिनावारी गडबढी	९	१६.०७
२	टाउको दुख्ने	१९	३३.९२
३	सेतो पानी बग्ने	६	१०.७१
४	रगत धेरै बग्ने	३	५.३५
५	कम्मर दुख्ने	२	३.५७
६	कुनै पनि समस्या नहुने	१७	३०.३५
जम्मा		५६	१००

माथिको तालिका अनुसार गर्भनिरोधका साधन प्रयोग गर्ने ३९ जनामा यसको प्रयोगले सवैभन्दा धेरै टाउको दुख्ने समस्या १९ जनालाई (३३.९२) रहेको महिनावारी गडबढी हुने ९ जना (१६.०७) सेतो पानी बग्ने ६ जना (१०.७१) रगत धेरै बग्ने ३ जना (५.३५) कम्मर दुख्ने २ जना र कुनै पनि समस्या देखा नपर्ने १७ जना (३०.३५ प्रतिशत) रहेको पाईयो ।

४.४ सारंश तथा मुख्य नतिजाहरु

यो आदर्श परिवार विकासबाट देशको सकारात्मक विकासमा टेवा पुग्छ र आदर्श परिवारको विकासबाट आदर्श समाजको विकास हुन्छ । समाजमा विविध खालका सकारात्मक सामाजिक परिवेश हुन्छन र विविध खालका रुढीबादि विसङ्गति मुलक

सामाजिक परिवेशहरू पनि हुन्छन् । ति रुढिवादि र विसङ्गति मुलका सामाजिक परिवेशले समाजलाई जटिल तुल्याएको हुन्छ । समाजको अधोगतिमा सञ्चालन हुनको लागि सहयोगको भुमिका खेलिरहेको हुन्छ, र यसको प्रत्यक्ष असर परिवारको मुलिलाई वा दम्पतिहरूलाई पुञ्याइरहेको हुन्छ । परिवारलाई व्यवस्थित बनाउनको लागि परिवार नियोजनको साधनहरूको महिलाहरूले सहि ढंगले प्रयोग गर्न नसकेको र अझै पनि समाजमा मिथ्या धारणाको कारण लाज र संकोच मानि परिवार व्यवस्थापन पुरानै ढंगले गरिएको देखिन्छ । समाज समान्तामुलक ढंगले सञ्चालन नभई पृतिसतात्मक समाजको प्रभावमा समाज सञ्चालन भएको देखिन्छ । मानिस त्यो समाजको समायोजन हुन त्यही ढंगले सामाजिक व्यवहारहरू र व्यक्तिगत व्यवहारहरू सम्पादन गर्ने गर्दछ । समाज पृतिसतात्मक भएका कारण महिलाहरू पुरुषसँग स्वतन्त्ररूपले हरेक पक्षमा वा विषयमा छलफल गर्न सक्दैनन् । र तसर्थ परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग गर्ने सवालमा हाम्रो समाजमा स्वतन्त्ररूपले छलफल गर्न नसकेको अवस्था छ ।

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको पुर्वपश्चिम जोड्ने मेरुदण्ड राजमार्गको दक्षिण भागमा पर्ने इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको मुस्लिम टोलमा गरिएको प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग सम्बन्धी विषयमा स्थलगत रूपमा १५० घरधुरी मध्य ४० घरधुरीका महिलाहरूलाई नमुनाको रूपमा लिएको प्रश्नउत्तर अवलोकनद्वारा तयार पारिएको अध्ययन हो ।

उक्त अध्ययन सम्पन्न गर्नका लागि ४ वटा उद्देश्य निर्धारण गरि यस सम्बन्धि उद्देश्य पुरा गर्न ४९ वटा प्रश्नहरू तथा अवलोकन तालिमका साधारण नमुना विधि र नमुना प्रकृया अपनाईएको छ । उक्त क्षेत्रका ७२.५० प्रतिशत परिवारका विवाहित महिलाहरूलाई सुचना दाताको रूपमा लिएको छ ।

साधारण तथा अध्ययनको क्षेत्रमा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी परिवार नियोजनका साधनको जानकारीको स्थिति र मुस्लिम समुदायमा छिटो विवाह गरिदिने प्रचलनले गर्दा सानै उमेरमा बच्चा जन्माउने र धेरै बच्चा हुनाले परिवारको गुणस्तर राम्रो नहुने शिक्षित महिलाहरू समुदायमा प्रशस्त मात्रामा नभएकोले गर्भ निरोधनका साधन प्रयोग गर्दा विभिन्न समस्याहरू देखा परेको पाइएको छ । यी सम्पूर्ण समस्याहरूलाई समेट्ने प्रयास गरेका छौ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा भौतिक पूर्वधारहरूको बाटो, खानेपानी, विद्यालय भएतापनि शैक्षिक स्थिति पनि न्यून रहेको पाइयो र कतिपय प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा सञ्चारका माध्यमबाट गर्भनिरोधनका साधनका बारेमा जानकारी भईएको पाइएको छ ।

यसमा पनि यो समुदायको पुरुषहरूले विदेश गएर पनि केहि ल्याउने हुँदा समुदायको सामान्य प्रगति र महिलाहरू सचेत भइएको पाइएको छ । उनीहरूको परम्परा आर्थिक स्थितिको कारणबाटपनि केही महिलाहरू गर्भनिरोधनका साधनको प्रयोगबाट वञ्चित रहिएको पाइयो ।

यहाँका अधिकांश वासिन्दा विदेशी, कृषि, पेशा र चालकको रूपमा केही मात्रामा मजदुरी गर्नेहरूको आर्थिक स्थिति, विदेशी, चालक र जागिरेको भन्दा दयनिय अवस्था रहेको पाइएको छ । रेमिटेन्सले गर्दा धेरै परिवारको अवस्था भने राम्रो रहेको पाइएको छ ।

अन्त्यमा अभै पनि उक्त समुदायमा केहि मात्रामा गर्भ निरोधनको साधनको प्रयोग सम्बन्धि ज्ञानको अभाव र यसबाट निम्तने समस्याहरू बारे समाधानको बारेमा पनि उचित जानकारी दिनुपर्ने अवस्था रहेको पाइएको छ । यस समुदायमा अभैपनि स्थायी रूपमा परिवार नियोजन गर्ने संख्या भने रहेको छैन । हामिले लिएको परिवार समुहमा पनि १ जना मात्रा स्थायी परिवार नियोजन गरेको पाइन्छ । यसबाट के जानकारी हुन्छ भने स्थायी रूपमा गर्नेको अभै पनि भएको अध्ययनको निष्कर्ष रहेको छ ।

मुख्य नतिजाहरू :

इटहरी नगरपालिका स्थित वडा नं २० अर्न्तगत पकलीका मुस्लिम जातिका १७५ कुल जनसंख्यामा ९२ जना महिला र ८३ जना पुरुष रहेको छ । यसका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धि अध्ययनबाट प्राप्त सुचनहरू मध्ये मुख्य नतिजाहरूको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेका छन् ।

- यस समुदायको नमुना छनौटमा परेको ४० घरपरिवारको सर्वेक्षण अनुसार ९२ (५२.५६ प्रतिशत) महिला ८३ जना (४७.७२ प्रतिशत) पुरुष गरि कुल जनसंख्या १७५ रहेको पाइयो ।

- सर्वेक्षण क्षेत्रमा उमेरको सर्वेक्षण गर्दा सबैभन्दा बढी ०-१० वर्षसम्मका मानिसहरु ४८ जना (२७.४२ प्रतिशत) पाइयो भने ५० वर्षदेखि माथिका कम ६ जना (३.४३ प्रतिशत) रहेको पाइयो ।
- सर्वेक्षणमा परेका १७५ जनसंख्या निरक्षर ४५ (२५.७१ प्रतिशत) रहेको र साक्षर १३० जना (७४.२८ प्रतिशत) रहेके पाइयो ।
- पेशाको आधारमा सबैभन्दा धेरै विदेश जाने २२ जना (४८.२२ प्रतिशत) रहेको र अन्य कृषि ५ जना (११.१३ प्रतिशत) ड्राइभर ६ जना (१३.३४ प्रतिशत) व्यापारि २ जना (४.४४ प्रतिशत) राजमिस्त्र ४ जना (८.९८ प्रतिशत) विजुलीको काम गर्ने र सिलाई बुनाई मजदुर गर्नेको संख्या उस्तै उस्तै १-१ जना २.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
- वैवाहिक स्थितिको आधारमा कुल जनसंख्या १७५ मा ९७ जना (५५.४२ प्रतिशत) विवाहित र ७८ जना (४४.७१ प्रतिशत) अविवाहित रहेको पाइयो ।
- ११-५० वर्ष सम्मका ५६ जना ६०.८६ प्रतिशत महिलाहरुमा गर्भनिरोधका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान भएका २९ जना (५१.७८ प्रतिशत) अलि अलि थाहा भएको ६ जना (१०.७१ प्रतिशत) र थाहा नभएका २१ जना (३७.५१ प्रतिशत) पाइयो ।
- अध्ययन क्षेत्रमा रहेका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु परिवार नियोजन के हो भनि सोधिएको प्रश्नमा भनिएको जन्मान्तर गर्ने विधि ४८.२१%, इच्छित सन्तान जन्माउने विधि २६.७८% र जनसंख्याको वृद्धि कम गर्ने विधि २५% रहेको पाइयो ।
- परिवार नियोजनका साधनहरुको विषयमा पति पत्नी बीच खुलेर सल्लाह हुने २६.७८%, ७३.२% ले खुलेर कुरा नगर्ने गरेको पाइयो ।
- अध्ययन क्षेत्रमा रहेका मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनहरु पति वा पत्नीबिच कसले प्रयोग गर्नु हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा पत्नी ६९.६४% पाइयो भने २८.५७% प्रयोग नगर्ने पाइयो ।
- सर्वेक्षणमा परेका परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्न जाने स्थानहरुको स्वास्थ्य चौकी २३.२१ प्रतिशत, औषधी पसल १७.८५ प्रतिशत, अस्पताल १.७८

प्रतिशत, स्वयंम सेविका २६.७८ प्रतिशत, प्रयोग नगर्ने महिला ३०.३५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

- परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगबाट हुने फाइदाहरू सम्बन्धी विवरण परिवार संख्या निर्धारण गर्ने १६.०७%, अनिच्छित गर्भ रोक्छ ८.९२%, आमा र बच्चाको स्वास्थ्य राम्रो हुन्छ भन्ने १७.२५%, सबै भन्ने ५६.१४% रहेको पाइयो ।
- परिवार नियोजन अस्थायी साधन पिल्स प्रयोग गर्ने सहि समय सहि उत्तर ८.९५%, ६ दिन १७.८५%, ७ दिन १४.२८%, थाहा छैनमा ५८.९८% रहेको पाइयो ।
- परिवार नियोजनको साधन पिल्स प्रयोग गर्न नहुने रक्त अल्पता भएकी महिला २६.७८%, महिनावारी हुदा धेरै पेट दुख्ने १०.७१%, दुध चुसाउने १७.८५%, थाहा छैन ४४.६४% रहेको पाइयो ।
- परिवार नियोजन अस्थायी साधन डिपोले काम गर्ने सहि समय सम्बन्धी विवरण सही ज्ञान २८.५७%, १ महिना २१.४२%, ४ महिना भन्नेमा २६.७८%, २ महिना भन्नेमा २६.७८% र २ महिना भन्ने २३.२१% रहेको पाइयो ।
- सर्वेक्षणमा परेको ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा डिपो प्रयोग गर्न नहुने उच्च रक्तचाप ३७.५%, चुरोट धेरै खाने २६.७८%, २५ वर्षभन्दा माथि उमेरकी महिला २१.४२% र दुध चुसाउदै गरेकी महिला १४.२८% रहेको पाइयो ।
- लामो समयसम्म गर्भधारण हुनबाट रोक्ने अस्थायी साधन कपटी ४४.६४%, सिंगिनी सुई भन्नेमा ३२.१४% र नरप्लान्ट भन्नेमा २३.२१% रहेको पाइयो ।
- महिला कण्डमको ज्ञान थाहा भएको ८.९२% र ज्ञान नभएको ९१.०७% रहेको पाइयो ।
- अध्ययन क्षेत्रका ५६ जना प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूले धेरै सन्तान जन्माउनुका कारणहरू सम्बन्धी विवरण परिवारले गर्दा ५३.५६%, छोरा जन्माउने १७.८५%, आर्थिक अवस्था सुधार्न ८.९२%, श्रीमानले परिवार नियोजनको साधनमा रोक लगाएकोमा १९.६४% रहेको पाइयो ।
- यस अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम समुदायका छोराछोरीको पठनपाठनको लागि ६०.७१% सरकारी विद्यालय, २८.५७% निजी विद्यालय जाने र पढाई छोड्ने केटाकेटीमा १०.७१% रहेको पाइयो ।

➤ अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम जातका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु पाठेघर खस्ने ५.३५%, ढाड दुख्ने ३९.२८%, तल्लो पेट दुख्ने ४६.४२%, समस्या नहुने ८.९२% रहेको पाईयो ।

➤ यस अध्ययन क्षेत्रका मुस्लिम जातका प्रजनन उमेरका विवाहित महिला कुनै पनि संघसंस्थाले कार्यक्रम संचालन गरेको छ भन्ने २९.४२%, थिएन भन्नेमा ६८.५६% रहेको पाईयो ।

अध्ययन क्षेत्रका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरु आफ्ना दौतरीसँग छलफल गर्ने कपटीको वारेमा १४.२८%, नरप्लान्ट १६.०७%, कण्डम २६.७८%, स्थायी विधी १७.८५% र गरेको छैन २५% रहेको पाईयो ।

➤ यस अध्ययनले गर्भनिरोधका साधनहरुको प्रयोगवाट देखिएको समस्याहरु मध्य सबै भन्दा धेरै टाउको दुख्ने समस्या १९ जनालाई (४८.७१ प्रतिशत) रहेको भेटियो अन्य समस्या महिनावारी गडबढी हुने ९ जना (२३.०६ प्रतिशत) सेतो पानी बग्ने ६ जना (१५.३८ प्रतिशत) रगत धेरै बग्ने ३ जना (७.६९ प्रतिशत) र सबै भन्दा कम कम्मर दुख्ने समस्या २ जना (५.१२ प्रतिशत) रहेको पाईयो ।

यस्ता समस्याहरु भएपछि धेरै महिलकाहरुले डराएर गर्भनिरोधका साधनहरु प्रयोग गर्न छाडेको पाईयो ।

अध्याय पाँच निष्कर्ष तथा सुझावहरू

५.१ निष्कर्ष

सुनसरी जिल्ला इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकलीको मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाहरूको आधारमा निम्न वमोजिमका निष्कर्षहरू निकालिएको छ ।

अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेका यस समुदायको मानिसहरूको शैक्षिक स्थिति समग्रमा कमजोर रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा रहेका समुदायका पुरुषहरू आर्थिक उपार्जन गर्नेको लागि विदेशी भूमिमा गएको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा समुदायमा सानै उमेरमा विवाह गरेर गर्भवती भएको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गई निरोधक साधनहरूको प्रयोग सम्बन्धी ७२.५० प्रतिशत जानकारी रहेको पाइएको छ । अध्ययन क्षेत्रमा यस समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा गर्भ निरोध साधनको बारेमा जानकारी भएतापनि श्रीमानसँगै नभएको कारणबाट पनि प्रयोगकर्ता भन्दा प्रयोग नगर्ने समुह धेरै रहेको पाइएको छ । अध्ययन क्षेत्रका समुदायमा गर्भनिरोध साधनहरू अस्थायी साधनहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ, अझै पनि यस समुदायमा स्थायि परिवार नियोजन गर्ने संख्या हामीले सर्वेक्षण गरेकोमा पनी १ जना मात्र पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका समुदायमा गर्भनिरोधका साधन प्रयोग गर्दा टाउँको दुख्ने समस्या बढी भएको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका यस समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूले गर्भनिरोध साधनको प्रयोग गरेको पाइयो । समस्याहरू आएपछि तुरुन्त स्वास्थ्य चौकी जाने प्रेरित भने पाइएन ।

५.२ सुझावहरू

सुनसरी जिल्लाको इटहरी नगरपालिका वडा नं २० अर्न्तगत पकली मुस्लिम समुदायका प्रजनन उमेरका विवाहित महिलाहरूमा परिवार नियोजनका साधन सम्बन्धको प्रयोग सम्बन्धमा अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाहरूको आधारमा निम्न प्रकारका सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

५.२.१ निती सम्बन्धी सुभावहरु

- स्थानीय निकायले महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धमा व्यवहारिक अभिमुखिकरण कार्यक्रम उत्पादन गरी सञ्चालन ल्याउनु पर्दछ ।
- नेपाल सरकारले परिवार नियोजन सम्बन्धमा स्पष्ट निती निर्माण गरी प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्ने खालको निती तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।
- पिछडिएका गाँउ वस्तिहरुमा सिमित स्रोत र साधनले धान्न सक्ने गरी मात्र जनसंख्याको आकार निर्माणका लागि विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरुले परिवार नियोजनका साधनको प्रभावकारीताको लागी चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्दछ ।
- राष्ट्रिय स्तरमा भए गरेका कार्यक्रमहरु प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्ने निती तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।
- परिवार नियोजन सम्बन्धि सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरुले कतिको उपलब्धी हासिल गर्‍यो भनी माथिल्लो निकायबाट निरन्तर अनुगमन तथा प्रभावकारिताको मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

५.२.२ अभ्यास सम्बन्धि सुभावहरु

- यस क्षेत्रमा महिला शिक्षा, साक्षरता शिक्षा, प्रौढ शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गरिनुपर्ने ।
- जनताको आर्थिक स्तर सुधार गर्न दक्ष जनशक्तिलाई विदेश पलायन हुन नदिन स्वदेशमा शिपमुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।
- समुदायका महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनहरुको प्रयोग सम्बन्धि राम्रो ज्ञान नभएकोले ज्ञान मुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।
- परिवार नियोजनको साधनहरुको प्रयोग पश्चात देखा परेका समस्याहरुप्रति सम्बन्धित निकायहरुले राम्रो सल्लाह तथा सुभाव दिनुपर्ने ।
- महिलाहरुको जिवनस्तर उकास्ने खालको सिप तथा व्यवसायिक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।
- यस समुदायमा विभिन्न यौन रोग; एच.आई.भि जस्ता रोगहरु र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षाको बारेमा जनचेतना मुलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने सम्बन्धि निकायमा पहल गर्नुपर्ने ।

- स्थायि परिवार नियोजन गर्नको लागि सम्बन्धित निकायले समुदायमा अभिप्रेरित गर्नुपर्ने ।
- परिवार नियोजनको साधनहरुको प्रयोग पश्चात देखा परेका समस्याहरुप्रति सम्बन्धित निकायले उनिहरुलाई राम्रो सल्लाह सुझाव दिनुपर्ने ।

५.२.३ थप अनुसन्धानका लागि संभावित शिर्षकहरु

- परिवार नियोजन सम्बन्धि ज्ञान, धारणा र प्रयोग सम्बन्धि अध्ययन
- पिछ्छडिएका समुदायमा परिवार नियोजनका अस्थायी साधनहरुको प्रयोग, ज्ञान, धारणा र अभ्यासको सम्बन्धमा गरिएको अध्ययन
- मातृशिशु स्वास्थ्य सम्बन्धका विभिन्न पक्षमा अध्ययन
- यादव र मुसहर समुदायका महिलाहरुमा गर्भनिरोधका साधनको प्रयोग सम्बन्धि अध्ययन
- सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धि ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन
- आकस्मिक गर्भनिरोधका साधनले स्वास्थ्यमा पार्ने जटिलताहरु सम्बन्धि अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा विभाग
इटहरी, सुनसरी
२०७६

अनुसूची - १

अन्तर्वाता सुची

मिती

सामान्य प्रश्नावली

अञ्चल:-

जिल्ला:-

गा.वि.स:-

वार्ड न:-

टोल:-

घरमुलीको नाम:-

उत्तरदाताको नाम:-

जातिजाति:-

पारिवारीक किसिम:-

धर्म:-

भाषा:-

पारिवारीक पृष्ठभूमी

नाम,थर	उमेर	लिङ्ग	शैक्षिक अवस्था	वैवाहिक स्थिती	पेशा	अन्य

--	--	--	--	--	--	--

१) तपाईंको विवाह कती उमेरमा भएको थियो ?

क) १३-१५ ख) १६-२० ग) २१-२५ घ) २५ भन्दा माथि

२) तपाईंको विवाह भएको कति वर्ष भयो ?

.....

३) तपाईंको श्रीमान तपाईं सँगै हुनुहुन्छ ?

क) हुनुहुन्छ ख) हुनुहुन्न

४) पहिलो बच्चा जन्मदा तपाईं कति वर्षको हुनुहुन्थ्यो ?

क) १३-१९ ख) २०-२४ ग) २५-३० घ) ३० भन्दा माथि

५) तपाईंको हालको बच्चाहरु संख्या?

क) १ ख) २ ग) ३ घ) ४ वा ४ भन्दा माथि ड) छैन

६) तपाईंले जन्माउनु भएको सबै बच्चाहरुीजवितै छन्?

क) छैन ख) छैन

७) छैनन भने के कारणले तपाईंको बच्चाको मृत्यु भयो ?

.....

८) परिवार नियोजन भनेको थाहा छ ?

क) छ ख) छैन

९) छ भने भन्नुहोस् त परिवार नियोजन भनेको के हो ?

क) जन्मान्तर गर्ने विधी

ख) इच्छित सन्तान जन्माउने तरिका

ग) जनसंख्या वृद्धि कम गर्ने विधी

१०) परिवार नियोजनका साधनहरुको बारेमा थाहा छ ?

क) छ ख) छैन

११) छ भने परिवार नियोजनका साधनहरु के - के हुन् ?

.....

१२) परिवार नियोजनका साधनहरुका बारेमा कहाँबाट जानकारी पाउनु भयो ?

क) सञ्चार माध्यमबाट ख) पढेर ग) स्वयमसेविका

घ) साथभाईबाट ड) जानकारी छैन

१३) परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्नु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

१४) गर्नु भएको छ भने पति वा पत्नि कसले प्रयोग गर्नु भएको छ ?

क) पति ख) पत्नि

१५) गर्नुभएको छैन भने किन प्रयोग नगर्नुभएको ?

क) धर्मले गर्दा ख) परिवारले प्रयोग गर्न नदिएर ग) असर गर्छ भनेर

घ) सन्तुष्टि नभएर

१६) परिवार नियोजनको विषयमा पतिपत्नी बीच खुलेर कुरा गर्नुहुन्छ ?

क) गर्छु ख) गर्दिन

१७) गर्नुहुन्छ भने किन गर्नुहुन्छ ?

.....

१८) परिवार नियोजनको कुन विधि प्रयोग गर्नु भएको छ ?

क) अस्थायी ख) स्थायी ग) छैन

१९) परिवार नियोजनका स्थायी विधिहरु पति पत्नी कसैले गर्नु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

२०) छ भने कुन विधि कसले गर्नु भएको छ ?

.....

२१) परिवार नियोजनका साधनहरु प्रयोग गर्दा कहाँ बाट ल्याउनु हुन्छ ?

क) स्वास्थ्य चौकी ख) औषधि पसल ग) अस्पताल

घ) स्वयंसेविका

२२) तपाईंको परिवार कस्तो खालको परिवार हो ?

क) एकल परिवार ख) संयुक्त परिवार

२३) परिवार नियोजनका साधनहरुले के फाईदा गर्छ ?

क) परिवार संख्या निर्धारण गर्छ ।

ख) अनेक्षित गर्भ रोक्छ ।

ग) आमा र बच्चाको स्वास्थ्य राम्रो हुन्छ ।

घ) माथिका सबै ।

भएकी महिला

- ३४) स्थायी विधी मध्ये भ्याक्सेटोमी गरेको पुरुषले कति महिनासम्म यौन सम्पर्कमा कण्डमको प्रयोग गर्नुपर्दछ ?
- क) १ महिना ख) ३ महिना ग) ६ महिना घ) थाहा छैन
- ३५) आपतकालिन संसर्गबाट हुने गर्भरोक्न प्रयोग गरिने साधनहरूको बारेमा तपाईंलाई थाहा छ ?
- क) छ ख) छैन
- ३६) छ भने कहिल्यै त्यस्ता साधनहरूको प्रयोग गर्नु भएको छ ?
- क) छ ख) छैन
- ३७) तपाईंले धेरै छोरा-छोरी किन जन्माउनु भएको ?
- क) परिवारले गर्दा ख) छोरा जन्माउन ग) आर्थिक अवस्था सुधार्न
- घ) श्रीमानले परिवार नियोजनको साधन प्रयोगमा रोक लगाएर
- ३८) तपाईंले छोराछोरीलाई पढ्न कहाँ पठाउनुहुन्छ ?
- क) सरकारी विद्यालय ख) निजी विद्यालय ग) पढ्न पठाएको छैन
- ३९) छोराछोरी पढ्न नपठाउनुको कारण के होला ?
- क) धेरै छोरा छोरी भएर ख) आर्थिक अवस्था कमजोर भएर
- ग) छोरा छोरीलाई पनि काममा पठाएर
- ४०) तपाईंको स्वास्थ्यमा धेरै छोराछोरी जन्माएर केही समस्या भएको छ ?
- क) छ ख) छैन
- ४१) छ भने कस्तो समस्या भएको छ ?
-
- ४२) गर्भधारण पनि रोक्ने तथा एड्स र अन्य यौन रोग सर्न नदिने परिवार नियोजनको अस्थायी साधन कुन हो ?
- क) डिपो ख) कण्डम ग) पिल्स घ) थाहा छैन
- ४३) तपाईंले परिवार नियोजनका साधन सम्बन्धी आफ्ना साथीसँग छलफल गर्नु भएको छ ?
- क) छ ख) छैन
- ४४) छ भने कुन साधन सम्बन्धी छलफल गर्नु भएको छ ?
-

४५) तपाईंको गाउँघरमा पछिल्लो समयमा कुनै संघसंस्थाले यो सम्बन्धी कार्यक्रम गरेको थियो ?

क) थियो ख) थिएन

४६) तपाईंहरूको मुस्लिम समुदायमा यो भन्दा अघि गर्भनिरोध साधन प्रयोग गर्नुभएको थियो कि थिएन ?

क) थियो ख) थिएन

४७) गर्भनिरोधको साधन प्रयोग गर्दा समस्याहरू देखापऱ्यो ?

क) ख) ग)

४८) तपाईंले यो साधन प्रति कतिको विश्वास छ ?

क) धेरै ख) थोरै ग) अन्य

४९) गर्भनिरोध साधन मध्ये अस्थायी र प्राकृतिक कुन प्रयोग गर्नुभएको छ ?

सन्दर्भ सामग्रीहरु

- अधिकारी मुकेश (२०७२), अ.न.मी प्रतियोगिता दिग्दर्शन, काठमाण्डौ: मकालु प्रकाशन गृह ।
- काफ्ले, बासुदेव, ढकाल, हेमराज र अधिकारी किसानप्रसाद (२०६८), शिक्षामा सामाजिक न्याय, कीर्तिपुर : सनलाईट पब्लिकेशन ।
- काफ्ले, रामेश्वर, पौडेल निर्मलराज र साथीहरु (२०६७), जनसंख्या अध्ययन कक्षा १२, काठमाण्डौ जुपिटर पब्लिकेशन ।
- ढकाल, माधवप्रसाद र कोइराला मातृका प्रसाद (२०६६), शिक्षाका आधारहरु, काठमाण्डौ रत्न पुस्तक भण्डार ।
- ढकाल, नवराज (२०६७), परिवार नियोजनका साधनको नाम र प्रयोग (एम.एड.को अप्रकाशित शोधपत्र) शिक्षाशस्त्र संकाय केन्द्रिय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- दुलाल, डम्बर प्रसाद (२०१९), चेपाङ्ग समुदायका विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनको अस्थायी साधनको ज्ञान र प्रयोगको अध्ययन, जोगीमारा गा.वि.स. वडा नं ८, धादिङ्ग, अप्रकाशित शोधपत्र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग, कीर्तिपुर, काठमाण्डौ ।
- पोखरेल, प्रतीमा (२०७०), विवाहित महिलाहरुमा परिवार नियोजनका साधनको ज्ञान र प्रयोगको अवस्था (एम.एड.को अप्रकाशित शोधपत्र) स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग, सुकुन बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ्ग ।
- बज्राचार्य, लता (२०६९), स्वास्थ्य खबर पत्रिका, राष्ट्रिय मासिक, काठमाण्डौ : साभ्ना प्रकाशन ।
- रिजाल, प्रकाश (२०६४), परिवार नियोजनका साधनहरुको ज्ञान मुरली भञ्ज्याङ्ग गा.वि.स. धादिङ्ग, अप्रकाशित प्रतिवेदन, महेन्द्ररत्न क्याम्पस ताहाचल काठमाण्डौ : त्रि.वि. ।
- विष्ट, प्रेमसिंह र जोशी महेन्द्रराज (२०६९), जनसंख्या शिक्षा, काठमाण्डौ भुडि प्रकाशन ।

वली, टोप बहादुर (२०१४), गर्भ निरोधका साधन सम्बन्धि ज्ञान र प्रयोगले जनसंख्या व्यवस्थापनमा परेको प्रभाव सम्बन्धि अध्ययन, घुम्ताड गा.वि.स. सिन्धुपाल्चोक, अप्रकाशित शोधपत्र, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग, कीर्तिपुर, काठमाण्डौ ।

शेरचन लोकेन्द्र, उप्रेती यदुराम (२०७२), स्वास्थ्य शिक्षाको आधार, काठमाण्डौ क्वेस्ट पब्लिकेशन ।

Gurung R. (2011). **Husband and wife communication for using contraceptive device**, Melanchi VDC, Sindhupalchok A master's thesis submitted to HPPE Department, T.U. Kirtipur

NDHS (2016), **Nepal Demographic and Health Survey**, 2016, Kathmandu :NDHS

FPLMCH Division (1991) **Family Planning Acceptors profile by district**, Kathmandu FPLMCH.

[www. google.com](http://www.google.com)
